

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Ступінь вищої освіти: Бакалавр

на тему: «ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ: ГЕОПРОСТОРОВА
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В ЗАХІДНИХ
ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ»

Виконала: здобувачка вищої освіти
4 курсу, групи Тур-42 зсп

спеціальності 242 Туризм
(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

освітньої програми «Туризм»

Цар Анна Володимирівна
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Керівник:

_____ (наук. ступ., вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: _____ (ім'я, та прізвище)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

Ступінь вищої освіти Бакалавр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма «Туризм»
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри туризму
(назва кафедри)

“ ____ ” _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачки вищої освіти

Цар Анни Володимирівни
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи: «Екологічний туризм: геопросторова організація та перспективи розвитку в західних областях України»
Керівник роботи:

Затверджена наказом ЛНУП від «08» березня 2024 р. № 172/к-с

2. Строк подання здобувачем роботи: до 11 листопада 2024 року

3. Вихідні дані до роботи: статистичні дані Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної служби статистики України, Державного агентства розвитку туризму України, науковий доробок вітчизняних і закордонних учених, інтернет-джерела

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)
Вступ

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, структура та значення екологічного туризму

1.2. Світовий та вітчизняний досвід організації екологічного туризму

1.3. Методичні аспекти дослідження ефективності геопросторової організації екологічного туризму

Розділ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

2.1. Дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури для розвитку екологічного туризму в західних областях України

2.2. Сучасні тенденції та стан розвитку екологічного туризму в західних областях України
2.3. Аналіз особливостей геопросторової організації екологічного туризму в західних областях України

2.4. Стан екологічної безпеки та заходи для її покращення

Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми організації екологічного туризму в Україні

3.2. Напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України

3.3. Впровадження перспективних інновацій для розвитку екологічного туризму в західних областях України

Розділ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

4.1. Обов'язки держави, суб'єктів туристичної діяльності, туристів щодо охорони праці та забезпечення безпеки туристичних подорожей.

4.2. Рекомендації щодо гарантування пожежної безпеки.

4.3 Інструкції з утримання різних видів обладнання.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): таблиці й рисунки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Стан екологічної безпеки та заходи для її покращення				
Охорона праці в туристично-рекреаційній сфері в західних областях України				

7. Дата видачі завдання: «11» березня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання для написання кваліфікаційної роботи	11.03.2024	
2.	Розробка плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів	до 10.04.2024	
3.	Написання вступу і I розділу	до 31.05.2024	
4.	Написання II розділу	до 29.07.2024	
5.	Написання III розділу	до 30.08.2024	
6.	Написання IV розділу і висновків	до 27.09.2024	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи і подання науковому керівнику для написання відгуку	до 25.10.2024	
8.	Перевірка тексту кваліфікаційної роботи на унікальність. Скерування на зовнішню рецензію	до 01.11.2024	
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі	11.11.2024	
10.	Захист кваліфікаційної роботи в Екзаменаційній комісії	20.11.2024	

Здобувачка вищої освіти

(підпис)

Анна ЦАР

(ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

(ім'я та прізвище)

УДК 338.48:502/504 (477.8)

Цар А.В. Екологічний туризм: геопросторова організація та перспективи розвитку в західних областях України: кваліф. робота за спеціальністю 242 Туризм. Дубляни : ЛНУП, 2024. 115 с.

Обсяг роботи становить 115 сторінок, включаючи 15 таблиць, 7 рисунків, 86 джерел.

У роботі висвітлено теоретико-методичні аспекти дослідження особливостей організації екологічного туризму, а також проведено аналіз та виявлено перспективні напрями вдосконалення організації екологічного туризму в західних областях України.

Проведено дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури для розвитку екологічного туризму та виявлено сучасні тенденції та стан розвитку екологічного туризму в західних областях України. Здійснено аналіз особливостей геопросторової організації екологічного туризму в західних областях України.

Виявлено проблеми в організації екологічного туризму в Україні та систематизовано напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України. Запропоновано шляхи впровадження перспективних інновацій для розвитку екологічного туризму в західних областях України.

Оцінено важливість проблем організації екологічного туризму в Україні, розгорнуто напрями розвитку екологічного туризму в Західних областях України, запропоновано впровадження перспективних інновацій для розвитку екологічного туризму в західних областях України.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей організації екологічного туризму на західних обласях України..

В першому розділі кваліфікаційної роботи висвітлено теоретико-методичні аспекти дослідження особливостей організації екологічного туризму, зокрема розкрито сутність, структуру та значення екологічного туризму, порівняння світового та вітчизняного туризму.

У другому розділі роботи проведено детальний аналіз сучасного стану розвитку екологічного туризму в західних областях України, особливу увагу приділено SWOT аналізу, дослідженню туристичних ресурсів та інфраструктури для розвитку екологічного туризму,

У третьому розділі роботи запропоновано перспективні напрями вдосконалення організації екологічного туризму в західних областях України, розкрито проблеми організації екологічного туризму в Україні.

Ключові слова: екологічний туризм, геопросторова організація, туристичні ресурси, ефективність, сталий розвиток, відновлення.

Annotation

The qualification work is dedicated to the study of the peculiarities of the organization of ecological tourism in the western regions of Ukraine.

In the first section of the qualification work, the theoretical and methodological aspects of the study of the peculiarities of the organization of ecological tourism are highlighted, in particular, the essence, structure and meaning of ecological tourism, a comparison of world and domestic tourism are revealed.

In the second part of the work, a detailed analysis of the current state of development of ecological tourism in the western regions of Ukraine was carried out, special attention was paid to SWOT analysis, research of tourist resources and infrastructure for the development of ecological tourism,

In the third section of the work, promising directions for improving the organization of ecological tourism in the western regions of Ukraine are proposed, and the problems of the organization of ecological tourism in Ukraine are revealed.

Key words: ecological tourism, geospatial organization, tourist resources, efficiency, sustainable development, recovery.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ	10
1.1. Сутність, структура та значення екологічного туризму.....	10
1.2. Світовий та вітчизняний досвід організації екологічного туризму.....	19
1.3. Методичні аспекти дослідження ефективності геопросторової організації екологічного туризму.....	26
Розділ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ..	33
2.1. Дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури для розвитку екологічного туризму в західних областях України.....	33
2.2. Сучасні тенденції та стан розвитку екологічного туризму в західних областях України.....	45
2.3. Аналіз особливостей геопросторової організації екологічного туризму в західних областях України.....	52
2.4. Стан екологічної безпеки та заходи для її покращення.....	57
Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ.....	65
3.1. Проблеми організації екологічного туризму в Україні.....	65
3.2. Напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України.....	75
3.3. Впровадження перспективних інновацій для розвитку екологічного туризму в західних областях України.....	81
Розділ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ	89
4.1. Обов'язки держави, суб'єктів туристичної діяльності, туристів щодо охорони праці та забезпечення безпеки туристичних подорожей.....	89
4.2.Рекомендації щодо гарантування пожежної безпеки	92
4.3 Інструкції з утримання різних видів обладнання.....	96
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Туризм в Україні – одна з небагатьох сфер господарювання, яка розвивається швидкими темпами, перетворюючись в одну з провідних галузей економіки. Туризм сприяє ефективному використанню багатой природної та культурно-історичної спадщини, залучення до якої служить розширенню кругозору людини, формуванню культурної компетентності, оздоровленню та відпочинку.

Сучасний туристичний ринок характеризується інтенсивним рухом в сторону розширення комплексності надаваних послуг всередині обраного клієнтом напрямку, серед яких значне місце стали займати екологічні тури. Зростання популярності екологічного туризму свідчить про певну зрілість споживача туристичного ринку. Для багатьох туристичних центрів України екологічний туризм став візитною карткою, а інтерес до такого виду туризму з боку масового туриста зростає рік від року.

В сучасному світі, коли екологічні питання набувають все більшого значення, екотуризм стає не тільки засобом відпочинку, але й засобом збереження природних ресурсів та біорізноманіття. Важливо, що розвиток екологічного туризму підвищує рівень інвестиційної активності через розширення маркетингової діяльності в певних регіонах. З'являються нові джерела, що дозволяють безпосередньо фінансувати розвиток природних заповідників й національних парків (за рахунок продажу квитків, виплат за концесіями тощо), розширюються межі спонсорської допомоги, збільшується обсяг податкових надходжень тощо. Крім того, на рівні регіону екологічний туризм дозволяє створювати нові робочі місця для місцевих мешканців, залучає додатковий обсяг надходжень до бюджетів доходів, що дає змогу розвивати економіку регіонів в цілому.

Західні області України традиційно вважаються природно-географічним регіоном, що мають найбільш сприятливі ресурси для розвитку екологічного туризму. Це обґрунтовано наявністю багатьох чинників, найголовнішими з яких

є природні ресурси, наявність широкої площі лісів, великої кількості водних джерел (річок, озер), що з чистими водами, а багато гірських річок можуть бути використані для сплаву туристів. Значний рівень розвитку туристичної інфраструктури та гостинність місцевих мешканців в цих областях такої чинить сприятливий вплив на розвиток туризму.

Актуальність пошуку перспективних напрямків розвитку екологічного туризму та забезпечення його ефективною геопросторовою організацією в західних областях України обґрунтована роллю екотуризму, як потенційного каталізатору структурної перебудови системи економіки країни, що дозволить підтримувати демографічну стабільність й вирішувати нагальні проблеми українських регіонів.

Ступінь розробки теми вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Проблемам дослідження розвитку екологічного туризму в Україні, зокрема, й в західних областях України, присвячено праці багатьох українських науковців, зокрема, О. Дмитрука [1], О. Воробйової [2], І. Посохова [3], Ю. Бондар [4], В. Бойка [5], Ю. Зінько [6], І. Смирнова [7], О. Кузьменка [8], Т. Любонька [9], С. Мазура [10] та багатьох інших.

Незважаючи на досить значний здобуток вчених в даному напрямку досліджень, актуальність даної теми полягає в тому, що технократичне середовище та високий темп життя жителів мегаполісів привели до підвищення попиту на тури екологічного спрямування. Жителі великих міст прагнуть відпочивати на природі та відвідувати різноманітні природні об'єкти, не є винятком й туризм в Західних областях України, які володіють такими ресурсами, що сприяє розвитку екологічного туризму й вважаються найбільш спокійними та віддаленими від ведення бойових дій, що дає можливість розвивати туризм й обумовлює актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи стало: дослідити теоретико-методичні аспекти організації екологічного туризму та на основі аналізу сучасного стану

розвитку екологічного туризму в західних областях України виявити перспективні напрями вдосконалення його геопросторової організації.

Досягнення головної мети дослідження потребувало вирішення таких **завдань**:

- виявити сутність, структуру та значення екологічного туризму;
- дослідити світовий та вітчизняний досвід організації екологічного туризму;
- розглянути методичні аспекти дослідження ефективності геопросторової організації екологічного туризму;
- провести дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури для розвитку екологічного туризму в західних областях України;
- виявити сучасні тенденції та стан розвитку екологічного туризму в західних областях України;
- провести аналіз особливостей геопросторової організації екологічного туризму в західних областях України;
- виявити проблеми в організації екологічного туризму в Україні;
- запропонувати напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України;
- рекомендувати впровадження перспективних інновацій для розвитку екологічного туризму в західних областях України;
- виявити проблеми збереження екології навколишнього середовища в умовах розвитку екологічного туризму;
- запропонувати напрями мінімізації негативного впливу туризму на екологію західних областей України.

Об'єктом дослідження став екологічний туризм в західних областях України.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні аспекти й особливості геопросторової організації екологічного туризму в західних областях України та перспективи його розвитку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи: бібліографічний метод (збір інформації), опрацювання літературних та інформаційних джерел, методи узагальнення та систематизації, аналітичний метод (аналіз інформації), описовий метод.

Інформаційну базу дослідження становили наукові роботи українських та закордонних вчених з проблеми дослідження, фахові зібрання, періодичні видання, інформаційні ресурси мережі Інтернет, статистичні та аналітичні дані Державної служби статистики й дані «Карпатського НПП».

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні практичних рекомендацій та виявленні перспективних напрямків подальшого розвитку екологічного туризму в західних областях України, що підвищить рівень ефективності геопросторової організації даної сфери.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку літератури, що включає 85 джерел. Загальний обсяг роботи становить 115 сторінок. Дослідження ілюстроване 7 рисунками й 15 таблицями.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, структура та значення екологічного туризму

Туризм – це одна з галузей економіки, яка постійно розвивається та змінюється, також ця галузь захоплює та інші частини економіки та відповідно впливає на ринок праці. Дедалі більше людей щороку задіяні у сфері туризму. Причина цього полягає в тому, що міста розростаються, темп урбанізації збільшується; сучасна архітектура не вражає різноманітністю, люди втомлюються від однакових фасадів; екологічна обстановка в містах, незважаючи на заходи щодо її поліпшення, що вживаються, все також залишається на досить низькому рівні; високий рівень автомобілізації, що призводить до збільшення транспортного потоку. Тому люди хочуть абстрагуватися від цього, відпочити, усамітнитися, й їхню увагу привертає туризм. Одним із найперспективніших напрямів можна назвати екотуризм.

В кінці ХХ століття спостерігається бурхлива диференціація в сфері туризму, з'являються нові форми та види туристичних послуг, в тому числі орієнтовані на пізнання природи у всіх її проявах.

Вперше в наукову літературу термін «екотуризм» запроваджено мексиканським економістом-екологом. Гектором Цебаллос-Ласкурейном на початку 1980-х. в основу якого закладено: «подорожі натуралістів до незайманих куточків природи спеціально для вивчення, спостереження дикого рослинного та тваринного світу та отримання радості від спілкування з природою, а також культурних цінностей як давніх, так й сучасних, які є на цих територіях» [11, с. 8].

В даний час такого трактування дотримуються деякі фахівці Австралії, США, Канади. Модель екотуризму, прийнята у цих та інших країнах, сформувалася у Канаді, але найбільш повно втілилася в Австралії, тому й

одержала назву «австралійської». Для даної моделі характерний розвиток екотуризму в мало зміненій та слабо порушеній природі, на особливо охоронюваних територіях з основними цілями – пізнання природи, відпочинок на природі з емоційними, естетичними цілями [12, с. 482].

У Західній Європі на основі концепції «м'якого туризму» сформувалася «західноєвропейська» модель екотуризму, що має ширший зміст. Вона ґрунтується на розвитку форм екотуризму в культурному ландшафті й наголошує на принципах сталого розвитку туризму, на збереженні тих природних ресурсів, які ще залишилися в Європі [12, с. 484]. Тут приділено увагу, зокрема, таким властивостям екотуризму як турбота про соціальне, культурне та економічне благополуччя місцевого населення.

Особливу значущість екотуризм набув після знаменитої конференції ООН про Навколишнє середовище та розвиток в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), яка проголосила курс на сталий розвиток людства як безальтернативної стратегії виживання в XXI столітті. З усіх видів туризму, мабуть, тільки екологічний задовольняє вимогам стійкості, оскільки базується на економних, енерго- і ресурсозберігаючих, маловідходних технологіях, що приносять мінімальний збиток навколишньому середовищу [14; с. 4]. Крім того, саме екотуризм є дієвим знаряддям у формуванні екологічної свідомості, екологічного світогляду та екологічної культури. Таким чином, екологічний туризм сьогодні можна розглядати в якості однієї з форм збереження системи загальної екології.

Є безліч визначень, запропонованих для виявлення суті екологічного туризму. Згідно визначенню, наданому Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO), екологічний туризм – це вид туризму, який включає всі форми природного туризму, у яких основна мотивація туристів полягає у спостереженні та прилученні до природи [15].

У визначенні екологічного туризму, запропонованого Петером Хасслахером, керівником відділу регіонального планування та охорони природи Австрійського альпійського товариства у 1980-х рр., названі чотири елементи, наявність та взаємодія яких характеризує екотуризм: самостійний регіональний

розвиток, соціальна відповідальність, культурна відповідальність. На думку автора, пріоритетним критерієм екотуризму є нетехнізований характер, тобто, неможливість розвиватися повсюдно [16, с. 7].

Згідно з іншим німецьким дослідником Карлом-Хайнцом Рохлицем екотуризм є системою чотирьох взаємодіючих компонентів: оптимальний відпочинок гостей, інтактний ландшафт, інтактна місцеве соціокультурне середовище, прибуток від туристичної діяльності. Під поняттям «інтактний» мається на увазі наявність безпосереднього зіткнення. Згідно з Рохлицем, екотуризм – це кількісно помірний туризм, який створює для місцевих жителів економічні вигоди та забезпечує взаєморозуміння між гостями та місцевими жителями, а також не завдає шкоди ні ландшафту, ні місцевим мешканцям, ні соціокультурному середовищу [17].

Необхідно відзначити, що саме екотуризм поєднує в собі відвідування мало порушених антропогенним впливом природних територій з дотриманням екологічної безпеки; включає всі види природно-орієнтованих турів, таких як пішохідні, водні, кінні, велоекскурсії, різні види природно-пізнавальних турів; міжнародний волонтерський рух, орієнтований на реабілітацію деградованих природних територій. Й тому можна зробити висновок, що під екологічним туризмом розуміються приватні поїздки на лона дикої природи. Однак при відповідному розширенні терміну до екологічних поїздок можна віднести, наприклад, наукові експедиції, літні екологічні табори – як шкільні, так й дитячі [18, с. 143].

У зв'язку з цим, виділяється й так звана систематизація поняття екологічний туризм, яка містить в собі поняття і основну сутність екологічного туризму. Дана систематизація представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Систематизація поняття «екологічний туризм»

Поняття	Джерело, автор	Сутність
---------	-------------------	----------

Форма сталого туризму, сфокусована на відвідуванні незайманих антропогенним впливом природних територій [19, с. 23]	В. Брич	Форма сталого туризму
Відповідальна подорож на природні території, яка сприяє охороні природи і покращує добробут місцевого населення [20, с. 87]	А. Голод	Подорож на природні території
Найбільш розвинута галузь світової туристичної індустрії [21, с. 189]	О. Любіцева	Галузь туристичної індустрії
Стійкий, природно – орієнтований туризм і рекреація [22, с. 68]	О. Кузьменко	Стійкий, природний туризм з елементами рекреації.
Подорожі в місця з відносно незайманою природою, з метою отримати уявлення про природні та культурно етнографічні особливості даної місцевості [23, с. 35]	Всесвітній Фонд дикої природи	Подорожі в місця з незайманою природою.

Джерело: систематизовано автором на основі [19-23]

Отже, екологічний туризм – досить широке поняття, внаслідок чого немає єдиного поняття його формулювання, кожен автор по-різному трактує це поняття. Але все, же в них є певні схожі ознаки. Тому в процесі аналізу даних понять було виявлено, що екологічний туризм – це галузь, що розвивається в туристичної індустрії, що є стійкою формою туризму, для якої характерні подорожі в незаймані природні території.

Розглядаючи екологічний туризм, його поняття і сутність, можна відзначити, що у нього виділяються певні умови, такі як [24, с. 104]:

- намагання мінімізувати наслідки для місцевої екологічної та соціокультурної системи;
- сприяння системі охорони цієї природи в цілому і окремих її пам'яток, і особливостей;
- наявність матеріальної зацікавленості місцевих жителів і економічна ефективність туризму для стабільності розвитку регіону.

Державний природно-заповідний фонд являє собою складну систему, до якої включено чотири підсистеми, зокрема:

- 1) природоохоронна й науково-дослідна (розвиток екологічного туризму в біосферних заповідниках та пам'ятках природи);
- 2) природоохоронна й рекреаційна (розвиток екологічного туризму в національних парках та пам'ятках садово-паркового мистецтва);
- 3) природоохоронна й ресурсовідновна (екологічний туризм в заказниках);
- 4) науково-дослідна й природоохоронна (екологічні тури до ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків).

На рисунку 1.1. представлено структуру типів територій та об'єктів, які включено до природно-заповідного фонду (ПЗФ) України.

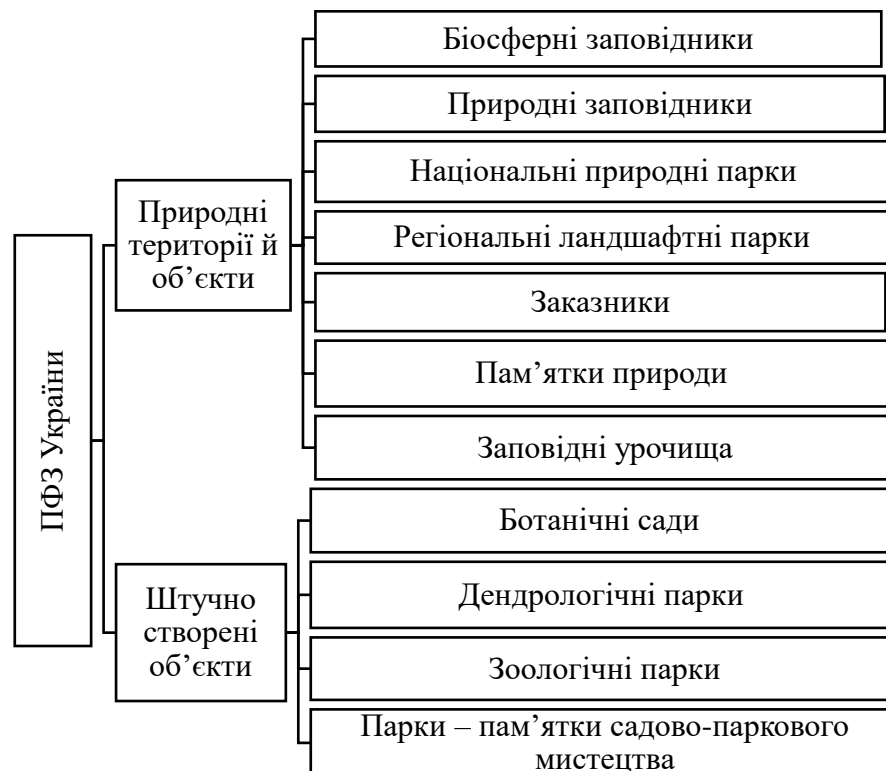

Рисунок 1.1 – Види екологічного туризму залежно від типів територій і об'єктів, включених у природно-заповідний фонд (ПЗФ) України

Джерело: сформовано за [27, с. 10]

Залежно від рівня наукової і природоохоронної цінності заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та

парки — пам'ятки садово-паркового мистецтва отримують статус державного або місцевого значення. Залежно від походження та інших особливостей природних комплексів та об'єктів, що оголошуються заказниками чи пам'ятками природи, заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, геологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні; пам'ятки природи поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

Загалом, нині, з розвитком екологічного туризму, характерним стає виникнення нових видів та форм. Так, наприклад, в роботах В. Тарасової, І. Нестерчука, І. Ковалевської, А. Осіпчука запропоновано таку класифікацію видів та форм екологічного туризму (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2 – Сучасні види та форми екологічного туризму

Ознаки	Види, форми
За територіальною ознакою	Міжнародний (в'їзний, виїзний) – кругосвітні подорожі, міжконтинентальний, внутрішньоконтинентальний
	Внутрішній (регіональний, міжрегіональний)
За характером організації	Груповий
	Індивідуальний
За інтенсивністю туристичних потоків	Постійний
	Сезонний
За строками подорожі	Короткочасний
	Тривалий
За способом розміщення туристів	Готельне розміщення
	Неготельне розміщення
За джерелами фінансування	Комерційний
	Соціальний
За складом та розподілом групи	За фізичним станом туриста
	За віком туристів
	За освітнім рівнем туриста

Джерело: сформовано за [26; 27]

До основних елементів екологічного туризму слід віднести такі:

– принцип «пізнання природи», яким передбачено, що туристичні подорожі мають певні елементи щодо вивчення природи, при цьому надають мандрівникам можливість отримувати нові знання й навички;

– принцип «збереження екосистеми», яким передбачено необхідність відповідальної поведінки та ставлення туристів й туристичних операторів в заходах та програмах з охорони оточуючого середовища;

– принцип «поваги до інтересів місцевих жителів» включає необхідність дотримуватись місцевих традицій, звичаїв, законів й сприяти соціально-економічному й культурному розвитку місцевості й туристичних регіонів [28, с. 137].

Слід звернути увагу, що окрім природних ресурсів, які являють собою основний об'єкт екотуризму, можна також здійснити розподіл самих екотуристів, що Н. Габчак в своїй науковій праці пропонує умовно поділяти на такі категорії:

1) висококваліфіковані фахівці в екологічній сфері (науковці, вчені, дослідники, що беруть участь у наукових подорожах та етнографічних турах);

2) категорія екотуристів, яких цікавить нова культура або історична спадщина, що прагнуть отримувати нові знання щодо природних ресурсів й місцевої культури певної місцевості;

3) звичайні туристи, основним очікуванням яких від екотуризму є отримання нових вражень, емоції й хобі ;

4) туристи, для яких екологічні тури – окрема частина туристичних програм [29].

Розвиток туризму, крім позитивного економічного ефекту, може мати небажані наслідки для довкілля, такі як збитки для екосистем та біорізноманіття, забруднення природи відходами. У результаті виникає екологічний туризм – як альтернативна форма туризму, покликана знизити навантаження на природу за одночасного збільшення економічних вигод для місцевих громад.

Значні вигоди, які екотуризм несе для збереження природи та місцевого економічного зростання, роблять його важливим складником зеленої економіки – одного з чотирьох прискорювачів досягнення цілей сталого розвитку в Україні.

Екотуризм дозволяє отримувати економічний дохід через стійке використання природних ресурсів та пілотувати зелені інновації.

В Україні екологічний туризм здебільшого реалізується на природних об'єктах, розташованих у заказниках та інших особливо охоронюваних природних територіях (ООПТ). Особливо охоронювані природні території виступають як ключові активи у розвитку екологічного туризму. Робота щодо їх збереження відкриває нові економічні можливості, особливо для місцевих економік за рахунок розвитку нових напрямів підприємництва, сфери послуг, створення нових робочих місць. Крім цього, доходи від туристичних продуктів та послуг можна реінвестувати у подальше збереження природних екосистем та вдосконалення механізмів їхнього сталого управління.

Екологічний туризм найбільш ефективний для збереження біорізноманіття за умови, що місцева спільнота бере активну участь у її розвитку та просуванні. Наприклад, збільшення доходів місцевого населення за рахунок активнішої участі в логістичних ланцюжках екотуризму сприяє скороченню випадків незаконного використання природних ресурсів у заказниках. Розуміння місцевим населенням цінності природних послуг та бачення можливостей отримувати від цього дохід може стати додатковим стимулом зберігати екосистеми. Професійні екскурсоводи з числа співробітників адміністрації районів та заказників, місцевих підприємців, фермерських господарств створюють нові передумови для місцевого зростання та розвитку через диверсифікацію туристичних напрямків та маршрутів, підвищення якості туристичного обслуговування та послуг.

На природних територіях, що особливо охороняються, активно розвивається екологічне волонтерство, яке дозволяє місцевим спільнотам більш активно брати участь у збереженні природних територій. Наприклад, кілька років поспіль біля НПП «Карпатський» проводиться волонтерський табір. Учасники табору знайомляться з унікальним біорізноманіттям території, допомагають упорядковувати туристичні стоянки, розробляють нові екотуристичні маршрути.

Розвиток екотуризму – це інвестиції у місцевий розвиток, збереження біорізноманіття, формування дбайливого ставлення до природи, стимулювання участі молоді у збереженні природи та розвитку «зелених» знань. Екотуризм відіграє велику роль для збереження біорізноманіття та є одним із ключових факторів досягнення цілей національної стратегії та плану дій щодо збереження та сталого використання природних ресурсів в Україні, є гарантом виконання країною зобов'язань у рамках міжнародних договорів у галузі збереження природи.

Україна з її багатими природними ресурсами, різноманітністю культурних та історичних пам'яток, місцевих традицій, унікальною різноманітною культурою корінних мешканців дозволяє виділити значний обсяг позитивних тенденцій та потенціал, необхідний для подальшого розвитку екотуризму в країні. На такі процеси чинять значний вплив чинники, зокрема до них відноситься [31, с. 165]:

- значний рівень естетичної привабливості територій;
- наявність рекреаційних ресурсів;
- різноманітність та унікальність флори й фауни територій;
- зручність розташування та транспортна доступність місць відпочинку.

Важливість всіх вищеописаних чинників, що впливають на екологічний туризм полягає у тому, що наприклад, підґрунтям, що впливає на естетичну привабливість природних зон та місць відвідування в Україні є наявність значної кількості диких місць довкілля та природних територій, які незаймані впливом людини, а це безпосередньо є привабливим для екологічних туристів. Формування рекреаційних ресурсів України відбувається під впливом значного рекреаційного потенціалу, значної кількості природних ресурсів (моря, річки, озера, мальовничі ландшафти тощо).

Таким чином, екологічний туризм – це галузь, що розвивається в туристичній індустрії, що є стійкою формою туризму, для якої характерні подорожі в незаймані природні території. Слід зазначити, що сучасний стан розвитку екологічного туризму в Україні в останні роки значно ускладнений

через негативний вплив чинників зовнішнього й внутрішнього середовища. З метою підтримання та розвитку галузі необхідно втручання уряду для вжиття заходів, що сформує новітні інструменти підтримки.

1.2. Світовий та вітчизняний досвід організації екологічного туризму

Світова практика знає вже чимало успішних проєктів у галузі екологічного туризму не лише в Європі, а й, наприклад, у деяких країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Основний наголос у цих проєктах робиться на те, що гості поважають місцеві традиції та звичаї і стають на деякий час членами місцевих громад (сімей), що приймають їх. Розглядаючи, міжнародний досвід організації та розвитку екологічного туризму можна відзначити, що в даний час розвинені країни виділяють великі ділянки своєї території під заповідники і національні парки, створюють спеціальні організаційні структури, здатні залучити потенційних туристів, і розробляють необхідну інфраструктуру, прокладають нові маршрути, готують спеціальні кадри у сфері екологічного туризму [33, с. 45].

У Швейцарії саме місцеві громади, що є основою кожного кантону, є особливим «осередком» екотуризму. Необхідно відзначити, що основною організацією, яка формує як громадську думку в галузі екотуризму, так і безпосередньо екологічні стежки, є Pro Natura. Це незалежна організація, що відноситься до категорії NGO (тобто неурядових організацій), яка курирує практично весь екотуристичний процес, що складається формально з кількох етапів:

1) виявлення об'єктів та маршрутів, гідних високого звання «екотуристичний»;

2) вибір варіантів функціонування об'єкта – до зміни власника. Так, періодично проводяться швейцарські кампанії зі збору коштів за передплатою для викупу громадською організацією конкретного приватного землеволодіння,

колишніх військових полігонів та інших об'єктів, які є перспективними для заповідання або організації екологічних троп;

3) проведення всебічних екологічних досліджень на виявлених цікавих об'єктах. Ці дослідження проводяться не дилетантами, а професіоналами, які залучаються Pro Natura для того, щоб описати об'єкт, зафіксувати його сучасний стан, зробити прогноз розвитку у разі експлуатації як частини екомаршруту, а також щоб проводити довготривалий моніторинг екооб'єкта, екомаршруту [34].

На кожному етапі всі етапи діяльності дуже широко обговорюється в пресі, на спеціальних конференціях, зборах та інших заходах із зацікавленими особами, тобто, із місцевим населенням. Результати того, що ініціатива щодо організації екотуризму та екомаршрутів у Швейцарії йде як би «знизу», «з народу», й при цьому підтримується громадською організацією та курується екологами-професіоналами, які просто вражають.

Прикладом ефективної організації екологічного туризму в Швейцарії є природний резерват, у якому відбулася «просторово-часова консервація» культури та природи. Тут збережені не лише озерні, приозерні, лугові та лісові природні комплекси, а й кілька садиб, що відображають шаблі розвитку сільського господарства Швейцарії: від сільського подвір'я зі скотарем, де все робиться вручну, до сучасного невеликого молочно-товарного комплексу, де все комп'ютеризовано. Всі об'єкти показу пов'язані воедино системою екологічних стежок, причому ці стежки відрізняються один від одного видовою насиченістю, довжиною, типом покриття, часом експлуатації. Наприклад, навколо озера та між садибами функціонує асфальтована велосипедна тропа. Поруч для пішоходів на вибір – стежка із щебеним покриттям, паралельно їй – ґрунтова стежка, доріжка із спеціальної плитки. Є навіть спеціальний маршрут для відвідувачів із чотирилапими друзями [34].

Всі стежки мають своє маркування та особливості експлуатації, які обумовлюються на інформаційних стендах при вході та у спеціальних інформаційних пам'ятках. Залежно від часу цвітіння тих чи інших рослин, від термінів сезонної міграції тварин (наприклад, жаб для метання ікри), часу

виведення пташенят у птахів та інших екологічних факторів функціонують різні стежки або їх відрізки. Наприклад, маршрут, маркований зеленим кольором, можна відвідувати цілий рік, червоним кольором – у період з 15 серпня по 15 червня (через наявність гніздових рядів птахів) тощо. Люди чітко дотримуються всіх цих правил та обмежень, вони не завдають природі шкоди. До послуг відвідувачів – не лише екскурсії заповідною територією, а й ознайомлення із сільськогосподарським виробництвом, дегустація продукції (молоко, сир, фрукти, овочі, «дарунки лісу» тощо). Тут можна зупинитися усією родиною, погуляти, попрацювати, відпочити. Помітно й те, що завжди багато і зовсім маленьких дітей, і школярів, і студентів. Своєрідні «уроки просто неба» проводяться тут для всіх.

Позитивні результати такої діяльності очевидні: ніде не зустрічається такої величезної колонії лелек, такого видового розмаїття орнітофауни, загалом тваринного і рослинного світів. І все це – у центрі індустріальної Європи, неподалік промислово розвинених і густонаселених районів Швейцарії.

Як другий приклад можна розглянути болотний міні-резерват, який був сформований близько 20 років тому на базі колишніх сільгоспугідь. Протягом останніх століть люди проводили у цьому районі активну меліорацію, спрямовану на осушення території, боротьбу із заболоченістю. Екомоніторинг на ділянці показав, що за два десятиліття тут практично відновився біоценоз типового сфагнового болота, що дуже рідкісного для Європи. Сьогодні по периметру ділянки, фактично по кордоні між ним і прилеглими сільгоспугіддями, проходить унікальна екологічна стежка, що дозволяє відвідувачам подивитися на те, як живе справжнє торф'яне болото, що таке журавлина, сфагнум [34].

Третім прикладом є перспективний для екологічного туризму колишній військовий полігон, викуплений також на громадські гроші Pro Natura. Тут поки що не сформована до кінця система екологічних стежок, натомість об'єкт відрізняється загалом значною площею та низьким ступенем порушеності,

оскільки в минулому це була закрита територія. Об'єкт перебуває у процесі формування, та його екотуристичне майбутнє не викликає жодних сумнівів [34].

Стійке функціонування подібних об'єктів у Швейцарії обумовлено і економічними, і суспільно-політичними причинами, і традиціями, що склалися. Загальна стабільність та добродішність суспільства виступають надійними гарантами сталого розвитку території.

У таких країнах, як Польща, Угорщина та Болгарія, також досить широко розвинений екологічний туризм. Функціонування екологічних стежок є актуальним у цих країнах як для територій об'єктів природно-заповідного фонду, так і в районах, де відбулася чергова зміна спеціалізації, що призвела до зростання безробіття. Наприклад, у гірських районах Польщі та Болгарії, там, де припинено вирубування лісу, дуже багато людей втратили роботу. Спочатку вони негативно сприймали саму ідею створення біля порога їхнього будинку заповідних об'єктів. Потім після з'ясування всіх вигод від екологічного туризму люди з часом почали брати участь в організації екологічних маршрутів [35, с. 40].

Так, болгарській громадській організації «Зелені Балкани» з Пловдіва знадобилося понад рік активної роз'яснювальної роботи в Родобах, щоб місцеве населення зрозуміло, що екологічний туризм, екологічні стежки, міні-готелі тощо. об'єкти – єдиний вихід із глухого кута безробіття і безгрошів'я. Свій позитивний внесок у розвиток екотуризму в Болгарії зробили і представники американського «Корпуса світу». Так, у болгарському селі Велика Лука один із американських ентузіастів відкрив своєрідний Інтернет-центр родопського екологічного туризму. Разом із місцевим населенням, представниками болгарських громадських організацій він розробив кілька екологічних маршрутів та пропагує їх усіма засобами. В результаті в далеке болгарське село почали їхати люди з усього світу, залучені можливістю недорогого і пізнавального відпочинку [36].

В Угорщині процес розвитку екологічного туризму займається такою неурядовою організацією, як «Союз центральноевропейських та

східноєвропейських країн щодо збереження біологічної різноманітності» (CEEWEB), центральний офіс якої розташований у Будапешті. Цікаві екологічні стежки існують у районі міста Мішкольц, що лежить у південно-західних передгір'ях Карпат. Як об'єкти екотуризму тут виступають не тільки природні комплекси, а й курортна структура (у Мішкольці є численні джерела мінеральних вод, у тому числі і термальних), і місцеві парки, і об'єкти культурної спадщини (старовинні замки та садиби) [36].

Досвід Польщі цікавий тим, що там готують на державному рівні фахівців, які працюють надалі в галузі екотуризму. Так, у Кракові на базі Академії фізичної культури існує Інститут туризму, випускники якого досконало володіють мистецтвом створення та обслуговування екологічних маршрутів, об'єктів екологічного туризму. Цей інститут має свою філію, наприклад, у невеликому містечку Суха Бескидська, розташованому в Національному парку Бабина гура. Студенти проходять тут практику на базі існуючої системи міні-готелів, екологічних стежок, різноманітних об'єктів екологічного туризму.

У Національному парку «Бабина Гура» та на прилеглий до нього території існує система різнопланових екологічних стежок. Так, є стежка, прокладена схилами гір від монастиря «Кармелітів босих» і обслуговується дітьми, що живуть при монастирі. Діти не тільки підтримують чистоту та порядок на стежці, вони вивчають природу, виготовляють своїми руками традиційні місцеві сувеніри з дерева та шкіри, які туристи купують із величезним задоволенням [37, с. 122].

Основний екологічний маршрут у Національному парку Бабина Гура приурочений до старої, так званої, габсбурзької дороги. Особливістю маршруту є те, що він проходить не лише польською землею, а й прилеглою прикордонною територією Словаччини. На маршруті можна ознайомитися і з природою Бескид, і з історією, і особливостями самобутньої культури гірського регіону. Частина маршруту – це етнографічний музей просто неба, де представлені різноманітні типи садиб бескидських горян. Тут можна спробувати застосувати практично

досить давні знаряддя праці, познайомитися з тим, як люди обробляли льон, шерсть, лін. А можна просто скуштувати страви місцевої кухні. В результаті задоволеними залишаються усі – і відвідувачі, і місцеві мешканці. Більшість маршрутів функціонують цілий рік, взимку до них включається і лижний туризм [37, с. 122].

В Україні як основними об'єктами екотуризму виступають, як правило, об'єкти природно-заповідного фонду. На сьогоднішній день ПЗФ України налічує близько 7 тис. територій та об'єктів, сумарна площа яких складала майже 4% території нашої держави. Слід зазначити, що з сталого розвитку території, згідно з міжнародними стандартами, необхідний 10% показник заповідності [38, с. 247]. Аналіз даних, оприлюднених на сайті Туристичного барометру України, щодо розвитку внутрішнього туристичного ринку показує, що найбільш затребуваними є наступні види екологічного туризму (рисунок 1.2)

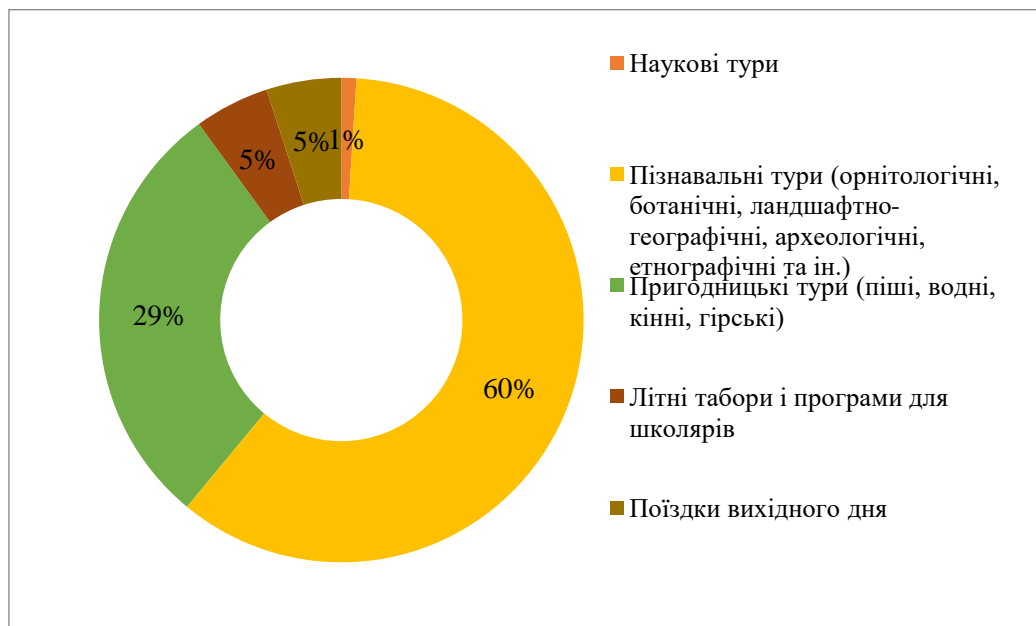

Рисунок 1.2 – Структура внутрішнього туристичного ринку України

Джерело: сформовано за [41]

Ситуація з розвитком екологічного туризму відрізняється у регіонах країни. Відсоток заповідності найбільш високий у західних та південно-західних регіонах України, де збереглися ще достатні площі, зайняті природними ландшафтами з усією сукупністю компонентів, що входять до них. До таких регіонів належать, зокрема, Карпати. Однак слід зазначити, що саме такі вразливі

гірські території є пріоритетними об'єктами екологічного туризму. Отже, існує дилема, пов'язана з основним питанням: яким чином можливо розвивати туризм, не завдаючи суттєвої шкоди вразливим гірським територіям, що особливо охороняються, зберігаючи біологічну різноманітність [39]. Ситуація посилюється ще й тим, що в Україні досі не прийнято на офіційному рівні відповідну Концепцію екологічного туризму, яка б визначила основні рамки розвитку даного виду антропогенної діяльності. Не сформовано поки що й корпоративну культуру екологічного туризму, загальний його стиль.

Традиції екологічного туризму, що склалися, існують у Карпатському регіоні, зокрема, в Карпатському національному природному парку, чому багато в чому сприяла активна діяльність місцевої NGO «Екоплай». Тут розроблено та функціонує понад 50 екологічних маршрутів, що дозволяють відвідувачам поринути у своєрідну гуцульську культуру. Цікаво відзначити, що туризм, що базується на принципах екологічності, почав тут розвиватися ще з 70-80 років XIX століття. Найкрасивішим і найбільш відвідуваним був маршрут від Яблонецького перевалу до Верховини та Буркут [40].

Таким чином, наразі екологічний туризм займає дуже незначний обсяг у туристичному бізнесі в Україні, але попит нього постійно зростає. Коли люди подорожують, вони хочуть не лише познайомитись із природою та культурою країни. Вони розуміють, що не можна порушувати спосіб життя, який складався століттями. Дедалі вищі вимоги пред'являються екотуристами та туристичним фірмам. Туристу набагато приємніше жити в будівлі, побудованій з місцевих матеріалів, що знаходиться в архітектурній гармонії з навколишніми спорудами та природним середовищем. У харчування екотуриста мають бути включені продукти місцевого виробництва, приготовлені за місцевими рецептами. Як правило, у такому випадку до роботи з туристами широко залучається місцеве населення. Тому екологічний туризм сприяє спочатку скромному, а надалі – значнішому підйому економіки регіону. При цьому «екологічні туристи» більше вникають у проблеми навколишнього середовища, наприклад проблеми

збереження лісів, боротьби з лісовими пожежами. Крім того, вони отримують можливість ближче познайомитись із самотньою культурою місцевих жителів.

1.3. Методичні аспекти дослідження ефективності геопросторової організації екологічного туризму

Екотуризм є одним із самих соціально-відповідальних форм туристичних подорожей, проте велика кількість різних підходів й визначень свідчать, що цей напрямок все ще перебуває в стадії становлення та зазнаватиме змін. Екологічний туризм має стати тим балансом, який здатний забезпечити зайнятість населення, стабільні доходи та збереже в цілісності довкілля.

Варто відзначити, що екологічний туризм – це природно-орієнтований туризм, що базується на принципах екологічної стійкості. І. Замула та Д. Кирилюк пропонують визначати такі принципи концепції екотуризму (рисунок 1.3).

Таким чином, замість «жорсткого» визначення, сучасне поняття екотуризму можна звести до набору принципів, що застосовуються до будь-яких видів туризму, пов'язаних із природою, та вкладом у сталий розвиток регіонів, що відвідуються. Екотуризм більшою мірою, ніж інші галузі господарства залежить від екологічної чистоти довкілля.

Рисунок 1.3 – Принципи екологічного туризму

Джерело: сформовано за [43, с. 4]

Розвиток екологічного туризму сприяє одночасному підняттю рівня економічної активності та стабілізації економіки областей за мінімальних витрат. Затребувані будуть усі сервісні галузі: харчове виробництво, транспорт, готельне господарство, сфера послуг, збільшиться потреба у гідах та екскурсводах, культмасових працівниках, перекладачах, будівельниках, менеджерах у турбізнесі, економістах тощо [44, с. 170].

Як й будь-який вид діяльності, ефективність туризму оцінюється за допомогою системи показників. Усі показники розвитку туризму як галузі безпосередньо залежать від кількості відвідувачів (туристів, екскурсантів), оскільки саме від їхнього числа залежить обсяг споживаних ними послуг, тобто кількість коштів, які туристи витрачають за маршрутом подорожі.

Витрати на створення та підтримку туристичної інфраструктури, підготовку попередніх екологічних програм, організацію системи охорони природних комплексів піддаються досить простому економічному обліку. Набагато складнішою є оцінка шкоди від рекреаційної деградації природних комплексів. На перший погляд, дуже просто виміряти недоотриманий прибуток

внаслідок зменшення потоку екотуристів у цю місцевість через зміну шляхів міграції копитних тварин внаслідок високої туристичної активності. Однак детальний облік всіх супутніх факторів (зокрема, витратних маркетингових програм, зайнятості місцевого населення, зміни доходів території, які інвестуються в охорону природи та ін.) є дуже складним процесом, що обумовлено великою кількістю прямих й зворотних змінних [45, с.620].

Також досить просто можна оцінити прибуток, що залишається в розпорядженні територій, отриманий в результаті розвитку екологічного туризму, проте не піддаються обліку соціально-економічний та соціально-психологічний ефект від залучення населення до екологічного туризму.

В останні десятиліття найбільшого поширення набула оцінка природних ресурсів та природоохоронних заходів за допомогою аналізу «ефект - витрати» (СВА). З використанням цієї методики визначають, чи перевищує «ефект - витрати» на певний обмежений період. Тут у витрати та в економічний ефект включаються всі втрати та прибутки від дії проекту. Витрати, зазвичай, визначають через альтернативну вартість (вигоди, втрачені внаслідок ухвалення проекту). Ефект від проекту оцінюють через збільшення споживчого надлишку (прибуток, одержуваний за рахунок того, що споживач платить більше за те, що повинен заплатити). СВА може бути використаний з метою оцінки економічної вартості туризму на певній території [46, с. 78].

Відома велика кількість методів, які використовуються для оцінки неринкового ефекту та витрат. Метод імовірнісної оцінки (СVM) передбачає створення моделі гіпотетичного ринку визначення бажання людей платити отримання специфічних благ, наданих природою,— концепція «бажання платити» (WTP). Тобто, люди, зокрема й туристи, оцінюють грошову вартість об'єкта чи явища, називаючи суму, що вони готові віддати його збереження [47, с. 86].

Ці методи були використані в Австралії для оцінки кількох проектів. Так, за допомогою SVM визначили бажання користувачів природних ресурсів (переважно рекреаційних) острова Фрейзера (штат Квінсленд, Австралія) та

інших представників товариства платити за збереження лісів на цій території. У середньому ця сума становила 316 дол. США для користувачів острова та 205 дол. США для решти австралійців. Витрати відвідувачів на подорож дають уявлення про «споживчий надлишок», який становить для острова Фрейзера близько 3,6 млн. дол. США на рік. Проаналізувавши ці дані, влада Квінсленду вирішила заборонити вирубку лісів і внести їх до списку всесвітньої спадщини [47, с. 88].

Інший варіант оцінки туризму пов'язаний з альтернативним використанням природних ресурсів. Тобіас і Мендельсон (1990) за допомогою методу транспортних витрат (цінність рекреаційних ресурсів визначається на основі того, скільки грошей витрачає відвідувач на дорогу) оцінили економічний ефект від туризму, пов'язаного з природою, для лісового заповідника Коста-Ріки. Було встановлено, що туризм приносить заповіднику близько 1250 дол. США за кожен гектар, тоді як вартість землі становить від 30 до 100 дол. США за 1 га [48, с. 94].

При проведенні економічної оцінки заходів, пов'язаних з екологічним туризмом, необхідно враховувати платоспроможність потенційних екотуристів. Нині серед екологічних туристів переважають жителі Європи, Північної Америки та Японії. Екологічна подорож можуть дозволити собі досить багаті люди. Так, 25% американців, які відвідують Еквадор, мають річний дохід сім'юю понад 90 000 дол. США, а 27% - дохід між 60 000 і 30 000 дол. США. Туристи, які відвідують національні парки, витрачають понад 500 дол. США на тиждень [48, с. 98].

Для оцінки туристичної пропускної спроможності територій була запропонована формула, орієнтована на індивідуальний стандарт, що зазвичай виражається у квадратних метрах на людину. Однак розрахувати цей стандарт досить важко, оскільки він охоплює щонайменше три змінні пропускну здатність: матеріальну, психологічну та екологічну. Цей специфічний середній стандарт визначається для кожної території. Крім того, при цьому мають бути враховані різноманітні види діяльності, якими займаються еко туристи [49, с. 45].

Загальна кількість щоденних відвідувань розраховується послідовно за трьома формулами [50, с. 58-64]:

$$\text{Пропускна спроможність} = \frac{\text{Територія, яку використовують туристи}}{\text{Середній індивідуальний стандарт}}; \quad (1.1)$$

Коефіцієнт ротації =

$$\frac{\text{Кількість годин на день, протягом яких територія відкрита для туристів}}{\text{Середня тривалість відвідування}}; \quad (1.2)$$

Загальна кількість щоденних відвідувань =

$$\text{Пропускна здатність} \times \text{Коефіцієнт ротації}; \quad (1.3)$$

Однак, типової системи показників недостатньо для оцінки потенціалу території та ефективності розвитку екологічного туризму, оскільки кожен вид туризму має свої специфічні особливості. Екологічний туризм має цілісний підхід, у якому він прагне бути екологічно відповідальним, соціально сумісним, культурно, політично справедливим й економічно життєздатним в регіоні.

Для повноцінної оцінки ефективності розвитку екологічного туризму на певних територіях слід виділити та згрупувати основні показники ефективності, з урахуванням особливостей еко-туризму (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3 – Показники розвитку екотуризму у регіоні

Компонент	Параметри
Економічні показники	Сума доходів у регіоні від екотуризму
	Обсяг інвестицій у секторі екотуризму
	Частка зайнятості населення у сфері екотуризму
	Ефективність підприємств (таких, що безпосередньо надають туристичні послуги, необхідні для забезпечення туристів; підприємства, що обслуговують матеріально-технічну базу екотуризму в регіоні).
	Ефективність розвитку окремих видів екотуризму
Клімат	Тривалість рекреаційного періоду
	Кількість дощових днів
	Середня швидкість вітру

Продовження Таблиці 1.3

Природна спадщина	Частка територій, що охороняються
	Різноманітність рослин та тварин
	Наявність отруйних видів тварин і природно-вогнищевих хвороб
	Повторюваність небезпечних гідрологічних та метеорологічних явищ
	Число рідкісних, вразливих видів, що перебувають під загрозою зникнення
	Наявність та реалізація плану дій щодо збереження біорізноманіття
	Кількість ерозії та опади
	Частка доступних територій, що охороняються
	Щільність окремих пам'яток природи
Культурна спадщина	Історико-архітектурний потенціал (ІАП) (наявність музеїв, пам'яток архітектури, історії, археології)
	Щільність ІАП
	Наявність програми для захисту історичних та священних місць
	Заходи захисту різноманітного традиційного сільського господарства
Соціальні показники	Кількість кваліфікованих кадрів у сфері екотуризму
	Рівень екоосвіти в регіоні
	Кількість туристів, які перебувають протягом року
	Тривалість туристичного перебування
	Кількість конфліктів між туристами та місцевими жителями
	Відсоток місцевих жителів, задоволених розвитком екотуризму у регіоні
	Кількість скарг від місцевого населення на туристів
	Відсоток задоволених та незадоволених туристів розвитком екотуризму в регіоні
	Кількість медичних закладів у регіоні
	Наявність системи очищення стічних вод
	Кількість техногенних аварій, катастроф
	Рівень безпеки туристів
	Рівень злочинності
Забруднення	Рівень забруднення атмосфери
	Об'єм сміття, залишений туристами
	Заболоченість території
	Рівень непридатності води

Продовження Таблиці 1.3

Освоєність територій	Щільність поселень
	Частка оброблених земель
	Щільність населення
Інфраструктура	Кількість туристичних маршрутів, що проходять по території регіону
	Наявність баз відпочинку, готелів, рибальських господарств
	Транспортна доступність (число залізничних станцій, протяжність автошляхів тощо)
Показники інституціонального виміру	Наявність інституційних та політичних рамок для екологічного туризму в регіоні
	Наявність планів управління зі збереження певних зон та територій
	Наявність затвердженого національного плану сталого розвитку
	Наявність нормативно-правової бази для всіх зацікавлених сторін
	Існування взаємодії між різними пов'язаними організаціями з екотуризмом
	Наявність правових зобов'язань, стимули для просування екотуризму

Джерело: сформовано за [51; 52]

Враховуючи, що екотуризм – це природо орієнтований вид туризму, природні показники необхідно оцінювати більш детально, а саме враховувати особливості рельєфу (крутість схилів), гідрографію (кількість та загальна площа водних об'єктів), рослинний покрив, кількість ООПТ, а також різноманіття ландшафтів у регіоні.

Таким чином, за допомогою запропонованих показників разом із загальноприйнятими показниками, що оцінюють внесок туризму в економіку, можна побачити достовірну картину розвитку екотуризму в регіоні. Оскільки традиційних показників недостатньо, у зв'язку з особливостями кожного виду туризму. Для більш точної та достовірної оцінки екотуризму на певних територіях потрібні не лише економічні та соціальні показники, а й екологічні (природні) та гуманітарні складові.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗРИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

2.1. Дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури для розвитку екологічного туризму в західних областях України

Західні області України традиційно вважаються природно-географічною територією й одним з районів, що має найбільш сприятливі умови для розвитку екотуризму. Це обумовлено багатьма чинниками, найголовнішим з яких є наявність багатих природних ресурсів, широкої площі лісів, великої кількості водних ресурсів, що включають річки, озера й джерела з чистими водами. Крім того, регіон славиться досить потужною туристичною інфраструктурою та гостинністю місцевих жителів, що також чинить сприятливий вплив на розвиток туризму, зокрема й екологічних маршрутів.

Адміністративно до західних областей України прийнято відносити території дев'яти областей, таких як: Вінницької, Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької й Чернівецької. Існує також внутрішній історико-культурний та географічний поділ території, який передбачає виділення трьох зон: Галичини, Буковини й Закарпаття. Загалом, для західних областей України характерним є наявність специфічного поєднання природних ресурсних чинників, які дають змогу здійснювати організацію літнього та зимового відпочинку, сприяють розвитку туризму загалом, та екологічного туризму, зокрема. В цих областях освоєними є понад десять різних гірськолижних трас (у Славському, Подобовецю, Ворохті, Рахові й інших містах). В регіоні мальовнича природа й багато своєрідних пам'яток природи й культури [53].

Розглянемо більш детально туристичні ресурси та інфраструктуру для розвитку екологічного туризму в західних областях України. Історично територія Галичини охоплює такі області, як Івано-Франківська та Львівська.

Територіально Львівська область розташовується на крайньому заході України, маючи кордон із Польщею. Львівська область знаходиться в лісостеповій зоні та зоні українських Карпат, що обумовлює наявність сприятливих ресурсних й кліматичних умов для розвитку екологічного туризму. В межах області протікає 8950 річок, які відносяться до басейнів таких великих річок, як Дніпро, Дністер й Західний Буг. На території області розташована велика кількість невеликих озер. В межах області існує понад 400 територій й природних об'єктів, які віднесено до природно-заповідного фонду, зокрема, й великий природний заповідник Розточчя. До основних природних й інфраструктурних ресурсів області можна віднести лісні масиви, багаті мальовничі гірські та передгірські ландшафти, водні джерела з мінеральними водами, лікувальні грязі, мінерали озокерит тощо.

Багато туристичних об'єктів мають не лише оздоровчий характер, а й значну історичну привабливість. Наприклад, початок роботи Прикарпатського курорту Шкло, датується 1576 роком. Курорт визнано найстарішим на території України. Так, на території курорту розташовані відомі не лише в Україні, а й за її межами, цілющі джерела та лікувальні грязі, що знаходяться поблизу селища Великий Любінь. Зараз це селище поступово перетворюється на курорт з європейськими стандартами сервісу, куди приїжджають туристи зі всього світу [53].

Ще одна відома локація – селище Моршин, яке було засноване в 1482 році, як місце видобутку солі. З 1875 року Моршин став курортом, до якого було прокладено залізницю. В Моршині та поблизу нього виявлено багато мінеральних джерел, які приваблюють туристів. Сьогодні Моршин є бальнеологічним курортом, що базується на використанні мінеральних джерел, лікувальних грязях, а також запасів озокериту. В той же час курорт приваблює екотуристів, які приїжджають не лише з метою наукового дослідження, а й також для відпочинку на природі й оздоровлення.

Унікальним туристичним курортом визнано також Трускавець, що розташовується в межах гірської долини на висоті близько 350-400 м над рівнем

моря. Цей курорт оточений лісовою зоною, має досить м'який клімат, що характеризується відсутністю різких коливань температури, що властиві гірській місцевості. Наявність чистого лісового повітря, цілющих мінеральних джерел створили винятково сприятливі умови, які приваблюють екотуристів, що приїжджають не лише для відпочинку на природі, а й також для оздоровлення. На сьогодні за рівнем благоустрою територій курорт Трускавець можна вважати одним з найбільш відомих відпочинкових місць, що господарює на рівні європейських курортів. В Трускавці функціонують комфортабельні вілли. Такі як: «Гражина», «Під Білим Орлом», «Гелена», «Саріуш» й багато інших. В місті здійснюють діяльність 20 санаторіїв, туристів приймає 21 пансіонат, є готелі, загальна місткість яких становить понад 15 тисяч місць. На курорті функціонує 2 бювети з мінеральними водами, є дві поліклініки та дві бальнеологічні лікарні тощо [53].

Привабливим для екотуристів також є курорт Східниця, на території якого до наших часів збереглися земляні укріплення середньовічного замку. Місцеві мінеральні води, такі як, наприклад, «Нафтуся» мають цілющі властивості, що приваблює туристів. В області здійснюють роботу 47 готельних закладів, 4 невеликих мотелі, а також великий готельно-офісний центр й два кемпінги.

У Львові створено й функціонують п'ять державних заповідників, такі як: історико-архітектурний заповідник у Львові, історико-архітектурний заповідник міста Жовква, в «Нагуєвичах» та «Тустані», музей-заповідник «Одеський замок».

Львівщина посідає провідне місце серед міст України за різноманіттям, кількістю та ступенем збереження історичної та архітектурної спадщини, що також приваблює туристів. Крім того в області багато зелених насаджень. Так, найкращими міськими парками визнано Високий замок, територію історико-ландшафтного парку «Знесіння», та парку Залізна Вода, що обумовлює привабливість області для екотуристів.

Територіально межі Івано-Франківської області знаходяться на заході України, займаючи зону Передкарпаття й Українських Карпат. З півдня область

межує з Румунією. Загальна площа області становить 13,9 тис. кв. км (що складає 2,4% від всієї території України). Гірські райони групи займають мешканці, що належать до таких етнічних груп, як гуцули й бойки. На території області протікають 8286 річок, що відносяться до басейнів таких річок, як Дністер та Прут. В області більшість річок є гірськими. Також тут розташована велика кількість озер [54].

На території Івано-Франківської області 366 територій та природних об'єктів включено до природно-заповідного фонду, зокрема, й національний Карпатський парк, що розташований біля верхів'я річки Прут. Природа Карпатського національного парку – є головним об'єктом, який приваблює туристів відвідати Карпати. Саме в межах цього парку розташована найвища гора в Україні – Говерла й води озера Несамовите, яке є одним з найбільш високогірних озер в нашій країні. Наявність природних ресурсів дозволяє розвивати в регіоні широкий спектр різноманітних видів туризму – екологічного, пригодницького екстремального, тощо.

На території області розташована низка археологічних пам'яток, віком понад 15 тисяч років. Також можна зустріти й велику кількість пам'яток дерев'яної народної архітектури, що існувала в Україні протягом XVI-XIX віків. Крім того, в парку розташовані рекреаційні комплекси, що успадкували в своїй діяльності особливості та традиції гуцульської культури й архітектури.

Особливим туристичним об'єктом є джерела з мінеральною водою двох типів. В цій місцевості можна прогулятися 48 туристичними маршрутами, є рекреаційні пункти. Також можна пройти одним із екологічних чи науково-пізнавальних маршрутів. На цій заповідній території добре розвинули інфраструктуру сільського зеленого туризму.

Так, одним з найбільш привабливих для туристів об'єктом є гора Говерла. Вищою вершиною України (висотою понад 2061 метрів) можна помилуватися саме тут, просуваючи шлях на Чорногорський хребет. Краєвиди з Говерли справді унікальні. Видно різні міста та інші гори Карпат. Також звідти починає

нести свої води річка Прут, яка через 955 км впадає в Дунай. Найпопулярніші маршрути на Говерлу розпочинаються зі спортивно-туристичної бази Заросляк.

Цікавими для туристів є також заповідні об'єкти. Тут для огляду туристів відкриваються унікальні та стародавні діброви, гірські букові, змішані та ялинові ліси, субальпійські та альпійські луки. Власне, 90% цього заповідника – ліси. Тут охороняються понад тисячу видів вищих судинних рослин, 64 види ссавців, 173 види птахів, 9 видів плазунів, 13 видів земноводних, 23 види риб, понад 10000 видів безхребетних тварин [54].

Для відвідувачів цікавими туристичними ресурсами, зокрема, є такі заповідні об'єкти та пам'ятки, як Скит Манявський, Урочище Сокіл, Болото Мшана, Садки, Бредулецький лісовий заказник, Скелі Довбуша та інші. На території області під заповідну зону вибирали місцевості, які були найменш порушені людською дією. Також звертали увагу, насамперед, на ті території, унікальності яких загрозувало зникнення.

Область має низку вражаючих природних об'єктів, які приваблюють туристів. Особливий інтерес викликають болото Рудяк, де росте журавлина та інші рідкісні рослини, і урочище Кедрувате на Чорногорі – єдине місце, де росте кедрова сосна. Багатьох туристів приваблюють скелі-печери Довбуша. В Яремче знаходиться приголомшливий водоспад Прибій, який каскадом спадає з висоти 12 метрів на тлі великих кам'яних брил, є дуже величним і красивим видовищем.

Територія Гуцульщини, як самобутній регіон України, представляє великий історичний та етнографічний інтерес. Регіон має культурно-історичну спадщину з багатьма пам'ятками історії та культури, що перебувають під охороною держави, такими як археологічні пам'ятки віком 15 000 років, пам'ятки дерев'яної народної архітектури 16-19 століть та елегантні сучасні рекреаційні об'єкти в гуцульській архітектурній традиції. На Гуцульщині розвинуті різні художні народні мистецтва, такі як скульптура, гончарство, ткацтво та писанкарство. Гуцульський спосіб життя, стародавні звичаї, мова, одяг та багата пісенна культура становлять великий інтерес для туристів [55].

Особливими природними дарами територій є два види мінеральних ресурсів: хлоридно-гідрокарбонатні натрієві води та слабкий мінерал гідрокарбонат натрію з високим вмістом органічних речовин. Вони тісно пов'язані з рекреаційною, лікувальною, відпочинковою та туристичною діяльністю національного парку.

Цікавим туристичним об'єктом є Вольєрне господарство Карпатського НВП, м. Яремче. Козулі, дикі кабани, орли та інші представники карпатської фауни тут, як на долоні. Головна перевага вольєрного господарства в Яремчі – відсутність пригнічуючої атмосфери зоопарку. Всі тварини та птахи утримуються в умовах відносної свободи. Тут тварини наполовину утримуються на волі: просторі вольєри або просто обгороджені металевою сіткою великі території, де олені, козулі, дикі кабани та інші види тварин, яких можна зустріти лише у Карпатському краї, почувуються у комфортному середовищі. Уздовж стежки, що обгинає вольєри, стоять оглядові вишки: якщо біля паркану, в момент відвідування, не виявиться тварин, побачити їх у природному середовищі можна буде зверху. Тут зовсім недавно обладнали дорогу, паркування, а також знайдеться, де смачно пообідати – поряд розташовані місця для харчування та галявини з дерев'яними альтанками на березі струмка, на той випадок, якщо ви віддаєте перевагу не ресторанному шуму, а затишному пікніку з соком та бутербродами [55].

Поряд з господарством розташована стежка до водоспаду. Поруч із вольєрами спадають води річки Жонка. Тут туристи можуть побачити водоспад Дівочі сльози. Він невисокий – 1.5 метра заввишки, проте дуже затишний. Там, куди падає вода, утворилася ванна у людський зріст.

Серед найбільш визначальних для розвитку туристичної діяльності можна виділити такі об'єкти:

- 1) водні ресурси (озеро Марічейка (розроблено та пропонується відвідування організованого туристичного маршруту на гору Піп-Іван; Дзембронські водоспади (Смотрицькі водоспади); Говерляньський (Прутський) водоспад, водоспад Гук (розроблено туристичний маршрут); водоспад Дівочі

Сльози (розроблено туристичний маршрут); водоспади Пробій, Чорний Черемош, річка Прут, озеро Несамовите);

2) Гори (Гомул, Пожижевська, Данциж, Шпиці, Смотрич, Брескул, Туркул, Менчул, Ребра, Гутин Томнатик, Піп Іван, Бребенескул (Чорногірський, масив); Маковиця (Попрутські Бескиди), Явірник-Горган, Малий Горган, Синяк, Хом'як (Горганський масив); Вухатий камінь (Чорногірський масив), Говерла (Чорногірський масив);

3) об'єкти історичної спадщини (Хата-гражда, Санаторно-курортні заклади міжвоєнного періоду, Костел Успіння Пресвятої Діви Марії, Ресторан «Гуцульщина», Пам'ятник польській королеві Ядвізі, Віадуки Ворохти);

4) церкви (Успіння Пресвятої Богородиці (с. Яблуниця), Різдва Пресвятої Богородиці (с-ще Ворохта), Церква Різдва Пресвятої Богородиці (с-ще Ворохта), Св. влкмч. Дмитрія Солунського (с. Татарів), Пресвятої Трійці та св. мчц. Параскеви П'ятниці (с. Микуличин), Св. Івана Милостивого (м. Яремче), Церква Успіння Пресвятої Богородиці (м. Яремче), Церква св. пророка Іллі (м. Яремче), Церква Чуда св. Архистратига Михаїла (м. Яремче) [55].

На території області для туристів та відвідувачів облаштовано інфраструктурні та рекреаційні зони, створено місця для відпочинку й прокладено багато екологічних стежок. До основних інфраструктурних об'єктів території можна віднести такі:

1) реабілітаційний центр для тварин на базі вольєрного господарства, заснований у 1992 році, головна мета якого полягає у збереженні й розмноженні парнокопитних тварин на території Карпатського НПП. Загальна площа господарства становить 5,3 га;

2) пасіки, де туристи можуть ознайомитись з видами медоносних карпатських бджіл та скуштувати продукцію бджільництва;

3) парк-музей «Карпати в мініатюрі», створений у 2015 році за підтримки Карпатського національного парку, а також громадської організації «Центр соціальних та ділових ініціатив». Завданням функціонування музею під відкритим небом названо: покращити туристичну привабливість міста Яремче,

та надати людям з обмеженими можливостями можливість відвідати зменшені, проте реальні прототипи експонатів музею. Загалом, цей музей налічує вісімнадцять експонатів, зокрема: обсерваторія «Білий слон» на горі Піп Іван; ресторан «Гуцульщина», м.Яремче; міст через водоспад Пробій, м.Яремче; діюча залізниця в мініатюрі: кам'яні мости-віадуки в Ворохті, залізнична станція в Татарові і гірські залізничні тунелі; скульптура Богородиці на горі Хомяк; репродукція схилів Чорногірського хребта та інші об'єкти;

4) в багатьох закладах розміщення надаються в користування зали, призначені для проведення урочистих та ділових заходів туристами. Ці зали дозволяють залучати відвідувачів до природних об'єктів, як центру відпочинку;

5) для відвідувачів передбачено різні варіанти проведення нічного відпочинку. Так, наприклад, на території області можна залишитись в наметі (адміністрація парків надає місце для ночівлі на території офіційно затверджених зон відпочинку); в гірському притулку (так в урочищі Підгаджина, що розташоване поблизу с. Бистрець дорогою на Чорногірський масив для туристів пропонується провести ніч в гірському притулку «Білий слон. Гаджина». Розташування цього закладу зручне для туристів, які мандрують до гори Піп Іван й обсерваторії «Білий Слон», й також тих, чий маршрут передбачає відвідування до гір Шпиці, Ребра або озер Бребенескул. Влітку на території цього притулку також надано можливість ночувати у власних наметах. В закладі функціонує Добровільна гірська рятувальна служба (що збирає інформацію про погодні умови, стан снігового покриття й повідомляє туристів про лавинну небезпеку тощо);

6) Колиба «Ведмежа гора» та інші садиби та заклади пропонують страви традиційної української та гуцульської кухні для туристів, передбачено меню для дітей;

7) обладнано зони відпочинку для дітей з обмеженими можливостями й матусь з маленькими дітьми. Керівництво парків та зон відпочинку намагається забезпечити інклюзивний простір;

8) є можливість здійснення велосипедних маршрутів (Маршрути «Легенда», «Оглядовий», «Жіночі Сльози», «Багрівець» «До скелі Слон» Яремче, для чого передбачено можливість оренди велосипедів або квадроциклів для огляду територій;

9) функціонує пост рятувальної служби (що повідомляє туристів про небезпеку, надає допомогу відвідувачам, надає першу медичну допомогу тощо)

10) для відвідувачів передбачено можливість користуватися автостоянкою, яку облаштовано в урочищі «Заросляк», смт. Ворохта, що надає послуги платного паркування транспортних засобів (як автомобілів, так й автобусів) [56].

Таким чином, Івано-Франківська область має розгалужену мережу туристичних маршрутів, мережу стаціонарних рекреаційних об'єктів, екологічних та наукових маршрутів, добре розвинену інфраструктуру сільського зеленого туризму та стаціонарні рекреаційні заклади (санаторії, профілакторії, оздоровчі табори тощо). До природних ресурсів Івано-Франківської області відноситься сприятливий клімат, наявність багатьох джерел мінеральних вод та значні запаси та різноманіття лікувальних грязей. Такі кліматичні курорти, як Косів, Шешори, Ворота, Яремча в основному зосереджені в межах південно-східної частини області. Значні родовища лікувальних грязей розташовані у Рогатинському, Городенківському, Долинському районах області. Отже, може бути привабливою для розвитку екологічного туризму.

Буковина являє собою територію західних областей України, яка розташована в межах Карпат, Дністра (його серединна течія та нижній Прут). Чернівецька область знаходиться в межах територій Передкарпаття та східних Карпат. З півдня область має межу з Румунією. Площа території області становить 8,1 тис. км². Для території області характерна густа річкова мережа, до якої включено понад 4,5 тисяч річок, віднесених до басейнів Дунаю та Дністра [53].

Значний вплив на розвиток екологічного туризму в області чинить наявність м'якого клімату, мальовничих ландшафтів, джерел з мінеральними водами. Курортними зонами в області вважаються такі райони, як Вижницький

та Путильський, територія яких вкрита значними лісовими масивами й є джерела лікувальних та мінеральних вод, наприклад: гідрокарбонатні води (в Путильському, Сторожинецькому, Глибоцькому району), хлоридні води (в Путильському, Вижницькому, Сторожинецькому, Глибоцькому, Сокирянському районах), сульфатні води (в Новоселицькому, Заставнівському районах), залізисті води (у Вижницькому, Хотинському, Сокирянському районах), сірководневі джерела (в селищі Щербинці, в Брусницькому, Кіцманському, Путильському районах). Значні родовища лікувальних грязей є в таких районах області, як Глибоцький, Сторожинецький, Вижницький та інших.

Цікавим для екотуристів є природні та природно-історичні об'єкти. На цій території біля селищ Нагоряни, Бабин й Грушівці розташоване скелясте Товтрове пасмо, яке має мальовничі краєвиди. Це пасмо простягається від через західне Поділля від Львівської області до кордонів України з Молдовою та Румунією. На цій частині українських земель функціонує 243 території й об'єктів, віднесених до природно-заповідного фонду країни, зокрема: НПП «Вижницький», вісім пам'яток природи (такі як: печери Буковинка, Баламутівська печера; а також дендропарк Сторожинецький). Цікавим для туристів є відвідування карстової печери Попелюшка, яка розташовується між Україною та Молдовою. Вхід до цієї печери розташовано в селі Подвірне Чернівецької області, а загальна довжина всіх підземних ходів сягає 80 км [53].

Інфраструктура регіону відповідає потребам екотуристів. Так, на території Чернівецької області функціонує 19 готелів. На обліку держави перебувають 738 пам'яток історії та культури. Також в області працюють п'ять музеїв й чотири їх відділів й філіалів. Так, наприклад, цікавим є Чернівецький краєзнавчий музей, який є одним з найстаріших музеїв в Україні.

Гореча, східна околиця Чернівців, що розташована в лісовій зоні на високому пагорбі, приваблює туристів для дослідження природи, а також тут розташована Георгіївська церква (церква Різдва Богородиці). Крім того, в цій області уцілів комплекс Хотинської фортеці, ядром якого є замок зі спорудженими укріпленнями бастионного типу. Цей замок було зведено ще в

1230 році, проте до наших днів залишилися лише оборонні мури та п'ять великих башт, казарми, каплиця та західний комендантський палац.

Всі ці об'єкти культури в поєднанні з різноманітною природою та м'яким кліматом традиційно приваблюють туристів в Чернівецьку область.

Територія Закарпаття розташовується на крайньому південному заході України на південно-західних схилах й передгір'ях Українських Карпат у Центральній Європі. Майже дві третини території області займають Карпатські гори, решту — Притисянська низовина. Територія Закарпаття знаходиться на кордоні України й сусідніх держав. Ця область межує з Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною. Привабливим символом області є встановлений біля Рахова пам'ятний знак, який вказує на географічно визнаний центр всієї Європи [53].

Закарпаття розташовано на території Українських Карпат й є гірською областю: так 4/5 всієї території області займають горні масиви. Саме тут знаходиться Говерла, яка є найвищою вершиною України (висота 2061 м). Близько половини всієї території області вкрито густими лісами. На території області протікають 152 річки, які належать до басейнів Тиси – й є притоками Дунаю (найбільші з них: Боржава, Уж, Латориця та інші). Початок майже всіх річок знаходиться в гірській місцевості. Також на території Закарпаття є 137 озер. Слід відмітити, що 415 територій та різноманітних об'єктів в області віднесено до природно-заповідного фонду України, зокрема, й Карпатський заповідник та Синеvir – відомий природний національний парк.

Територія Карпатського заповідника розділена на три розрізнені масиви, відповідно до розташування на висоті над рівнем моря від 200 до 2061 м над. Найбільшим з них є Угольсько-Широколужанський масив, який знаходиться в центральній частині Карпат та займає південні схили Полонинського хребта. Саме тут зосереджено найбільший в усій Європі масив рослин букових пралісів.

На південному схилі постигається Черногірський масив хребта, в якому виділяють лісовий, субальпійський та альпійський висотні пояси. Третім масивом є Хустський, який ще називають Долиною нарцисів, адже саме тут

велика кількість цих квітів, які ростуть у природних умовах. Крім нарцисів в цій зоні ростуть інші рідкісні рослини: орхідеї, іриси сибірськи тощо.

Привабливим для туристів є ПНП Синевир, який почав свою роботу в 1989 р. Парк розташовано в центральній частині Українських Карпат, між верхів'ями річок Теремля та Ріка у Міжгірському районі області. Традиційно, цей парк користується попитом серед туристів.

Ще одним об'єктом, який приваблює екотуристів є заказник Зачарована долина, який розташований в мальовничому міжгір'ї верхів'їв Смерекового потоку. Цей заказник відомий наявністю химерних скельних утворень. На його території є кілька мальовничих водоспадів, таких як: Манявський, розташований в вузькій ущелині річки Манява; водоспад Скакало (долина річки Синявка); Шипіт (за назвою річки, висота якого становить понад 24 м, а води падають двома потоками); каскад водоспаду Шапот (розташований у Міжгірському районі на річці Пилипець) та інші. Крім того різноманітним та приваблюючим є й тваринний світ цього краю. Річки та озерах наповнені цінними видами риби – фореллю та харіусом, що також розводять в спеціальних господарствах [53].

Розвитку екотуристичної діяльності області сприяє наявність мальовничих гірських ландшафтів в поєднанні з м'якими кліматичними умовами, наявність численних мінеральних водних джерел, історичних пам'яток та гостинність мешканців. Джерельні мінеральні води (Ужоцька, Квасівська, Міжгірська, Драгівська, Плосківська, Полянська, Новополянська, Сойминська та інші води) зосереджені територіально в гірських районах. Рівнинними найбільш відомими джерелами є Ужгородське та Шаянське.

Закарпаття – один з провідних в Україні туристичних районів. На території області розташовано багато турбаз, діють 28 готелів та 2 мотелі. На державному обліку перебувають 152 архітектурних пам'яток Облaсті. Багато історичних пам'яток та музеїв. Так у селищі Чинадієве Мукачівського району збережено парк, який був закладений ще в 1848 році, замки XIV – XVI ст. та палац 1890 – 1895 рр. (який зараз є головним корпусом санаторію «Карпати»). У Закарпатті здійснюють діяльність 3 музеї з філіалами та відділами.

Таким чином, західні області України є природно-географічною територією й одним з районів, що має найбільш сприятливі умови для розвитку екотуризму, що обумовлено наявністю багатих природних ресурсів, широкої площі лісів, великої кількості водних ресурсів. Крім того, в регіоні наявна досить розвинена туристична інфраструктура, що також чинить сприятливий вплив на розвиток екологічного туризму.

2.2. Сучасні тенденції та стан розвитку екологічного туризму в західних областях України

Сучасний стан туристичної сфери в Україні характеризується значним зниженням (а іноді, й повною відсутністю) туристичних потоків, що спричинили зниження доходів від початку вторгнення в Україну. З початку широкомасштабного вторгнення багато готельних закладів й інших туристичних підприємств вимушені були припинити діяльність або значно скоротили обсяги діяльності через майже повне падіння попиту на їх послуги. Наслідком цього стала втрата бізнесу, робочих місць й економічні труднощі для мешканців цих регіонів України.

Досліджуючи дані статистики в сфері туризму можна зробити висновок, що в Україну останніми роками проїжджають громадяни Туреччини, США, Ізраїлю, Польщі, Німеччини, Індії, Азербайджану, Франції й Італії, які складають близько 60% загальної чисельності іноземних туристів, що відвідали Україну за останні роки.

Науковим екотуризмом зайнята відносно невелика частина туристів. Це пояснюється як високою вартістю цих турів (вони зазвичай проходять за індивідуальною програмою і в малих групах), так і відсутністю маркетингу для просування продукту на міжнародний ринок. В середньому вартість 10-ти денного наукового туру науковому туристу в Україні обійдеться приблизно в 2 тис. доларів США. У цю суму не входить проїзд наукового туриста зі своєї країни до України і назад [60].

Пізнавальний туризм – найдемократичніший, оскільки охоплює всі сегменти споживачів різного віку, інтересів, доходів. Розроблено понад 100 пізнавальних маршрутів, терміном від 2 до 10 днів. Це найбільш затребуваний вид туризму для рекреантів [61].

Сьогодні в Україні практично не використовуються ресурси літніх екологічних таборів. Організація таборів з екологічними програмами спорадична і залежить від фінансування державних програм літнього відпочинку.

Дуже близький за своєю суттю до пригодницького туризму екстремальний туризм (подорожі та екскурсії, що здійснюються в складних умовах, часто на межі фізичних можливостей людини). Але потреба до такого туризму існує і становить – 29%. Затребуваність в походах вихідного дня становить 5%, що характеризує не стільки низький інтерес рекреантів, скільки мала кількість маршрутів, погана забезпеченість спорядженням і відсутність маркетингу цих турів. Розподіл екологічних маршрутів за видами та об'єктами туризму також нерівномірний (табл. 2. 1).

Таблиця 2.1 – Розподіл екологічних маршрутів за об'єктами туризму в Україні (за матеріалами туристичних сайтів та сайту Національної туристичної організації)

Види турів	До водоспадів	В печери, кратери	Орієнтол огічні, в заповідн	Ботанічні	По річках і озерах	Археологічні	Ландшафтні
Екскурсії	4	7	5	1	6	5	12
Переходи, сплави	22	16			12	8	38
Фотополювання, рибалка			3	4	1		
Всього	26	23	8	5	19	13	50

Джерело: сформовано за [62]

Слід зазначити, що західні області України мають значний потенціал для розвитку екологічного туризму. Для Львівщини, Закарпаття, Тернопілля,

Чернівців, Івано-Франківська, Волинської області та Хмельниччини характерний високий рівень збереження природних ресурсів району (близько 14% територій), наявність великих й концентрованих територіально об'єктів природно-заповідного фонду, високий рівень населення, що проживає в сільській місцевості й сільськогосподарська спрямованість регіональної економіки територій. Отже, саме ці області мають найбільш сприятливе середовище для розвитку екотуристичної діяльності на території України.

Одним з найбільш важливих показників, що дозволяють визначити стану розвитку сфери туризму в певних регіонах – загальна кількість господарюючих суб'єктів, що надають послуги з організації туристичної діяльності. Визначення цього показника дозволяє охарактеризувати ступінь насиченості кожної області діючими туристичними операторами, агентами, підприємствами тощо. Дані наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Загальна кількість господарюючих суб'єктів в сфері туристичної діяльності в західних областях України станом на 2023 рік за даними Державної служби статистики України

Область	Загальна кількість	Тури вихідного дня	Туристичні оператори	Туристичні агенти
Волинська	96	7	4	85
Закарпатська	87	3	12	72
Івано-Франківська	124	7	8	109
Львівська	372	61	13	298
Рівненська	116	9	3	104
Тернопільська	94	9	7	78
Чернівецька	79	2	7	70
Разом західні області України	968	98	54	816
Разом в Україні	3451	186	126	3137

Джерело: сформовано за [40]

Дані таблиці 2.2 дозволяють зробити висновок про те, що найбільша кількість суб'єктів господарювання в сфері надання туристичних послуг

функціонує в таких областях, як Львівська, Івано-Франківська та Рівненська. Найменшу кількість туристичних підприємств зареєстровано у Чернівецькій області.

Наступним, не менш важливим показником є значення розподілу підприємств тимчасового розміщення й харчування в західних областях України. Насиченість областей закладами розміщення й харчування чинить великий вплив на розвиток туризму в них, адже першочерговими потребами для туристів є наявність безпечного й комфортного житла й якісне харчування. Для зручності аналізу насиченість західних областей України закладами тимчасового розміщення й харчування представлено на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1 – Розподіл закладів тимчасового розміщення й харчування в західних областях України станом на 2023 рік

Джерело: сформовано за [64]

Таким чином, найбільш насиченими для розвитку туристичної індустрії закладами є Львівська область, а найменша кількість закладів гостинності функціонує в Тернопільській та Рівненській областях.

До основних регіонів України, які традиційно є приваблюючими для українців залишились умовно-безпечні території Львівської, Івано-Франківської областей, курорти Закарпаття.

Також для виявлення тенденцій та стану розвитку екологічного туризму в західних областях України важливо розуміти, які області найбільше та найменше

приваблюють туристів. З цією метою необхідно розглянути та проаналізувати туристичний потік за 2023 рік. Дані подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Туристичний потік іноземних та внутрішніх туристів в західних областях України станом на 2023 рік

Область	Іноземні туристи	Внутрішні туристи	Разом
Волинська	474	1095	1569
Закарпатська	114	5448	5562
Івано-Франківська	2293	35316	37609
Львівська	5435	64492	69927
Рівненська	-	2100	2100
Тернопільська	-	3404	3404
Чернівецька	179	1261	1440
Разом західні області України	8495	113116	121611
Разом в Україні	83703	449655	5333358

Джерело: сформовано за [64]

Аналіз туристичних потоків іноземних й внутрішніх туристів показує, що найпопулярнішими областями є Львівська (69927 осіб) та Івано-Франківська (37609 осіб). Найменшою популярністю користуються Чернівецька область (1440 осіб) й Волинська (1569 осіб). Отже, в цих регіонах слід розвивати туристичну діяльність.

Найбільш привабливими для екотуристів природними ресурсами, що впливають на розвиток туристичної індустрії в регіоні є наявність сприятливих кліматичних, водних, бальнеологічних і ландшафтних складових, тваринний та рослинний світ, що безпосередньо цікавлять мандрівників. Важливим показником є наявність природно-заповідних територій в області (Таблиця 2.4).

Таблиця 2.4 – Відношення величини територій, віднесених до ПЗФ до загальної площі областей

Область	Загальна площа, га	Площа ПЗФ, га	Відношення площі ПЗФ до площі області, %	Рейтинг серед областей України
Волинська	2014400	219465,4	10,89	6
Закарпатська	1277700	192438,88	15,09	3
Івано-Франківська	1390000	218881,98	15,72	1
Львівська	2183300	168864,13	7,74	12
Рівненська	2004700	199477,73	9,95	8
Тернопільська	1382300	124185,58	8,98	9
Чернівецька	809700	103598,45	12,80	4
Україна	60355900	4085862,37	6,77	29

Джерело: сформовано за [64]

Таким чином, аналіз природно-заповідного фонду західних областей України дозволяє виділити області, які мають високий рівень природного потенціалу (зокрема, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Волинська та Рівненська області). Для Тернопільської та Львівської областей характерний середній рівень природно-ресурсного потенціалу. Таким чином, західні області України мають значні природні ресурси для розвитку екологічного туризму, що дозволяє говорити про наявність значного потенціалу цих територій.

Ще одним важливим показником для розвитку екологічного туризму на окремих територіях є наявність об'єктів культурної та історичної спадщини, яка приваблює мандрівників. Розглянемо історико-культурний туристичний потенціал областей в таблиці 2.5

Таблиця 2.5 – Відношення кількості історико-культурних об'єктів ЮНЕСКО до загальної кількості історико-культурних об'єктів в західних областях України

Область	Об'єкти під захистом ЮНЕСКО	Загальна кількість об'єктів	Рейтинг серед областей України
Волинська	-	1529	25
Закарпатська	1	1568	24
Івано-Франківська	-	3944	18
Львівська	15	8479	7
Рівненська	-	2365	22
Тернопільська	-	4172	17
Чернівецька	1	2371	21

Джерело: сформовано за [64]

Дані таблиці, сформованої Міністерством культури України щодо загального потенціалу нерухомої культурної спадщини України вказують на той факт, що Львівська область має високий рівень культурно-історичного потенціалу, Тернопільська область має середній рівень цього показника, а такі західні області України, як Івано-Франківська, Чернівецька, Рівненська, Закарпатська та Волинська мають досить низький рівень потенціалу нерухомої культурної спадщини.

Таким чином, західні області України завдяки своєму зручному географічному й геополітичному положенню, розвиненій транспортній мережі, великої кількості природних й рекреаційних ресурсів та наявності багатьох історичних та культурних пам'яток, гостинному населенню, можуть бути ефективно використані для розвитку екологічного туризму та залученню не лише внутрішніх, а й зовнішніх туристів.

2.3. Аналіз особливостей геопросторової організації екологічного туризму в західних областях України

В умовах розвитку України відбувається процес формування нових орієнтирів та концептуальних підходів до економічного та культурного розвитку держави. Невід'ємною частиною практичного здійснення національного та культурного відродження України є розвиток екологічного туризму в та рекреаційної діяльності, головною метою якої є організація відпочинку громадян країни та розвиток туризму. Обґрунтування та реалізація в Україні власних довгострокових проектів розвитку туристично-екскурсійної діяльності визначає доцільність аналізу ринку рекреаційних послуг та потенціалу територій, зокрема, й західних областей України у сфері розвитку екологічного туризму.

Стратегічна мета екологічного туризму в західних областях України – лімітована потребами збереження довкілля, рекреаційна діяльність (подорожі, екологічні екскурсії, екологічна освіта). Екологічний туризм, крім рекреаційної функції, має виконувати дві важливі соціальні функції:

- 1) сприяти збереженню природних, історичних та соціальних об'єктів;
- 2) служити для розширення екологічного, історичного та соціального кругозору для туристів.

У зв'язку з цим, екологічні тури в західних областях України організовуються таким чином, щоб турист, який бере участь у них, здійснив свій відпочинок, поповнив знання з екології, здійснив конкретну природоохоронну акцію.

Важливим показником ефективності геопросторової організації екологічного туризму є рівень податкових надходжень до Державного бюджету України, адже саме цей показник дозволяє оцінити наскільки результативним є здійснення діяльності підприємствами в сфері туризму.

У таблиці 2.6 продемонстровано дані останніх років, що дозволяють простежити зміни в діяльності заповідників й національних природних парків в

західних областях України, що дозволяють простежити наявність неоднозначних тенденцій в розвитку екологічного туризму.

Таблиця 2.6 – Динаміка об'єктів природно-заповідних фондів в західних областях України в розрізі областей з позиції управління та організації екологічного туризму (за даними Атласу об'єктів ПЗФ України)

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Абсолютна зміна	Відносна зміна, %
Загальна кількість об'єктів ПЗФ, одиниць	50	63	64	14	28,00
Загальна площа об'єктів ПЗФ, тис. га	1382,8	1565,2	1576,1	193,3	13,98
Ємність стаціонарних рекреаційних об'єктів, місць	43016	43294	42953	-63	-0,15
Кількість відвідувачів об'єктів ПЗФ, тис. осіб	3387,2	3793,3	2860,2	-527	-15,55
Кількість туристичних маршрутів, одиниць	269	319	345	76	28,25
Кількість працівників, залучених у роботі об'єктів ПЗФ, осіб	5101	4470	5130	29	0,567
Сума витрат на утримання об'єктів ПЗФ, тис. грн.	212839,9	173627,3	265554,1	52714,2	24,77

Джерело: сформовано за [84]

Дані таблиці дозволяють простежити, що тенденції організації та розвитку екологічного туризму є неоднозначними. Так, з одного боку, простежується зростання кількості об'єктів ПЗФ, їх загальної площі, нові туристичні маршрути, кількість залучених працівників й обсяг витрат, необхідних на їх утримання. В той же час, з іншого боку – майже незмінною залишається кількість місць в стаціонарних закладах розміщення та суттєво зменшується загальна кількість

відвідувачів. Слід також вказати про обмеженість інформації про розвиток екологічного туризму, що демонструє незацікавленість держави в його розвитку.

Відносно молодого формою розвитку екотуризму в західних областях України є зелені маршрути – Greenways – багатофункціональні маршрути для пересування ними не моторизованими транспортними засобами, що пролягають уздовж природних коридорів, історичних шляхів, річок. Такі маршрути координуються місцевими спільнотами з метою спонукання до сталого розвитку та пропаганди здорового способу життя. Зелені маршрути в західних областях України є основою для реалізації місцевих ініціатив соціального характеру та проектів, пов'язаних з охороною природи та ландшафтів, збереженням культурної спадщини, екологічним туризмом та транспортом, що не забруднює навколишнє середовище.

Один із найкращих способів пробудження інтересу відвідувачів до самостійного пізнання територій полягає у створенні цікавих маршрутів, які забезпечать контрольоване спілкування туристів із головними пам'ятками. При прокладанні природних стежок в західних областях України враховуються їх загальні характеристики, принципи їх проектування та створення та їх інформативність. Природні стежки зазвичай короткі (0,5—1,5 км), а час проходження ними становить від 30 до 90 хв.

В західних областях України на різних територіях зараз створено й пропонується туристам 148 екологічних й науково-пізнавальних туристичних маршрутів, загальна протяжність яких становить більше 400 км.

Найбільш відомими й популярними для відвідувачів є сім екологічних маршрутів різного напрямлення, які систематизовані у табл. 2.7.

Важлива передумова для розвитку екологічного туризму в західних областях України – наявність та збереження лісової екосистеми територій. Слід зазначити, що державою передбачено розподіл на зони лісів згідно їх призначенню: так 30% всіх лісів (понад 11,4 тис. га) є заповідною зоною, основну частину (близько 67,8% тобто 26,0 тис. га) відноситься до зон регульованої рекреації, а до господарської зони віднесено лише 2,5 % (тобто

861 га) територій, й найменша частина – зона стаціонарної рекреації, до якої віднесено 0,3% територій тобто 107 га.

Таблиця 2.6 – Перелік найпопулярніших екологічних маршрутів в західних областях України (за версією Барометру та ТСН)

Назва маршруту	Назва ПОНДВ	Протяжність, км	Туристичні об'єкти
«Стежки Довбуша»	Ямнянське ПОНДВ	4,5	Програма передбачає розгляд історичних традицій минулого, відвідування та огляд реліктових порід
Маршрут «На Маковицю»	Ямнянське ПОНДВ	5,0	Відвідування мальовничих місць, дослідження рослинного світу
Тур «Женець-Хом'як»	Женецьке ПОНДВ	5,3	Розгляд краєвидів гір Горганського хребта, огляд територій
Маршрут «На Говерлу»	Говерлянське ПОНДВ	12,0	Огляд ялинових пралісів, субальпійської рослинності, відвідування гори Говерла
Маршрут «На озеро Несамовите»	Говерлянське ПОНДВ	8,0	Огляд ялинових пралісів, озера, полонини Пожижевська
Маршрут «Марічейка»	Високогірне	10,8	Дослідження та огляд субальпійських полонин, відвідування високогірних озер
Тур «На Явірник»	Женецьке ПОНДВ	4,2	Огляд панорамних видів на Горганський хребет

Джерело: розроблено автором за [67; 85]

Так, в західних областях України найбільша частина заповідних лісів розташована на площі Говерлянського ПОНДВ, а площа лісів, призначених для розвитку регульованої рекреації (тобто для екологічного туризму) – на території Вороненківського ПОНДВ, в той час, як придатними для організації стаціонарної рекреації – є площі Говерлянського ПОНДВ, а для ведення господарської діяльності – найбільш придатні Ямнянське ПОНДВ.

В західних областях України особливого розвитку набули такі види екологічного туризму:

1) науковий туризм: туристичними об'єктами в таких турах виступають природні території, що особливо охороняються. У ході наукових екологічних турів туристи беруть участь у різноманітних дослідницьких експедиціях, ведуть польові спостереження. Широко поширені такі екотури в національні парки з метою дослідження флори (на території росте 1105 видів судинних рослин, з яких 95 є раритетними, що занесені в Червону книгу України, 4 види рослин занесені до Європейського Червоного списку, а 3 – до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи) та фауни (zareєстровано 188 видів хребетних тварин й 600 – безхребетних. Зоогеографічною специфікою є те, що в гірську систему не проникають ряд рівнинних видів. Крім того, в західних областях України сформований специфічний комплекс бореально-тайгових й гірських видів хребетних, які не зустрічаються на прилеглих територіях, а деякі є ендеміками (з обмеженим ареалом проживання), які стають об'єктом дослідження, як українських, так й зарубіжних науковців;

2) тури історії природи: це сукупність навчальних, науково-культурних та туристичних екскурсій, що пролягають спеціально облаштованими екологічними маршрутами. Такі екологічні тури організуються територією національних парків західних областей України. Цей вид туризму особливо популярний в НПП (екскурсії до об'єктів історичної спадщини), наприклад: Хата-гражда, Санаторно-курортні заклади міжвоєнного періоду, Костел Успіння Пресвятої Діви Марії, Ресторан «Гуцульщина», Пам'ятник польській королеві Ядвізі, Віадуки Ворохти, що приваблюють туристів зі всього світу;

3) пригодницький екотуризм: даний вид екотуризму поєднує всі подорожі, пов'язані з активними способами пересування та відпочинку на природі. До цього виду також належать такі: альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський та пішохідний туризм, водний, лижний, гірськолижний туризм. В західних областях України до цього напрямку екотуризму можна віднести зимові тури, катання на велосипедах, квадроциклах, тощо).

Перелічені вище види екотуризму не охоплюють повністю весь спектр напрямків екотуризму в західних областях України, мотивованих відвідуванням природних територій, адже адміністрації окремих територій розробляють нові маршрути та намагаються організувати цікавий туристам подієвий туризм. Так, в західних областях України проходять фестивалі, велопробіги, екомарафони та ін.

Таким чином, західні області України є унікальною територією для розвитку екологічного туризму з різноманіттям живої природи з великим вибором рекреаційних компонентів. Унікальність природи відповідає всім вимогам організації екологічного туризму. Це справжній музей природи, де зосереджені ландшафтні, геологічні, історико-археологічні, архітектурні, ботанічні пам'ятки природи, які є значною науковою і рекреаційною цінністю. Природа західних областей – це національне надбання України, яке може бути використано для розвитку екологічного туризму.

2.4. Стан екологічної безпеки та заходи для її покращення

На екологічний туризм в останні роки звертається уваги більше, ніж на інші різновиди видів туризму. Це пов'язано з тим, що: по-перше, екологічний туризм – це подорожі та відвідування природних територій, що порівняно добре збереглися, представлених різними типами ООПТ; по-друге, екотуризм передбачає наявність жорстких правил поведінки, дотримання яких є головною умовою для відвідування територій; по-третє, екологічний туризм відрізняється слабким впливом на довкілля. Крім цього, екотуризм передбачає, що місцеві жителі повинні не тільки працювати як обслуговуючий персонал, а й продовжувати підтримувати та забезпечувати щадний режим природокористування. Всі ці особливості екотуризму взаємопов'язані, і їх слід розглядати разом. Туризм дуже впливає на довкілля. Він використовує природні, культурні та історичні ресурси, потребує власності на землю, виробляє відходи,

забруднює воду, повітря та ґрунти, надає величезний антропогенний вплив на природу. Але екологічний туризм прагне звести ці ознаки впливу мінімуму.

Природа західних областей України надає унікальні можливості для розвитку екотуризму. Територія західних областей за своїми природними параметрами майже повністю відповідає критеріям ЮНЕСКО. Регіон має у своєму розпорядженні різноманітні збережені природні ландшафти та екосистеми, що є основою для розвитку екологічного туризму. Реалізація проектів створення екологічних маршрутів з урахуванням ландшафтних особливостей дозволяє підвищити рівень екологічної освіти відвідувачів, запобігти рекреаційній дигресії, яку відчуває природа на околицях стежок.

Світовий досвід показує, що екотуризм є одним із реальних засобів реалізації ідей сталого розвитку. Але в той же час, якщо управління його розвитком опиниться в руках непрофесійних фахівців, це може завдати природі більших збитків, ніж масовий туризм.

Індустрія туризму, зокрема, й екотуризму, чинить прямий та опосередкований вплив на природні комплекси, розміри та спрямованість яких важко визначити. До прямих ефектів відносяться такі, як: вбивство тварин під час полювання та риболовлі; руйнація житла тварин й птахів внаслідок сільськогосподарської діяльності; втручання у природні процеси життєдіяльності рослин та тварин шляхом їх годування, вирощування у штучних умовах, спостереження за ними, руйнування гнізд тварин та птахів; поширення інфекційних захворювань через побутові відходи та господарську діяльність (вирубкування лісів, руйнування ґрунтового шару). До непрямих ефектів екологічного туризму можна віднести такі: зміна довкілля; антропогенний вплив на компоненти географічного середовища (забруднення ґрунтів, поверхневих вод, атмосфери, вирубка лісів, зміна клімату); штучне розведення тварин при селекції та генетично модифікованих (мутантних) рослин, вплив яких на навколишнє середовище та людину ще не вивчено.

Зі збільшенням кількості туристів відбуваються суттєві зміни у традиційних видах туризму. В результаті відбувається зниження природної привабливості місць, відвідуваних туристами, та туристичних потоків.

Негативний вплив туризму загалом та екологічного туризму, зокрема, відчувають більшість країн, що розвиваються, особливо країн, що не мають достатніх технічних і фінансових можливостей для відновлення туристичних ресурсів й нейтралізації побутових відходів, що утворюються туристами. Не секрет, що такі відходи за своїм обсягом часто перевищують відходи, що утворюються в процесі повсякденної діяльності населення країни, що є об'єктом туризму. Наприклад, пошук «натуральних» будівельних матеріалів часто ставить природні ресурси на межу знищення.

Сектор екологічного туризму може негативно вплинути на геологічні умови території, корисні копалини та видобуток корисних копалин, ґрунтовий шар, водні ресурси, рослинний та тваринний світ, санітарний стан території, ландшафтне та культурне середовище регіону.

Вплив на геологічні умови місцевості, залягання дорогоцінного каміння, корисних копалин пов'язане з двома дуже популярними видами рекреаційної діяльності – скелелазінням та спелеологією. Вплив туризму на водні ресурси також може бути різним. Ґрунтові води можуть бути джерелом питної води для мешканців та відвідувачів парків. Поверхневі води використовуються як рекреаційний ресурс для відпочинку та купання туристів.

Землекористувачі, що забруднюють воду за межами територій, що охороняються, можуть вплинути на якість води на території, що охороняється. А оскільки водні ресурси не мають юридичних кордонів, управління територіями, що охороняються, має контролювати не тільки діяльність, пов'язану з територіями, що охороняються, а й за їх межами.

Вплив екотуризму на флору через інтенсивне рекреаційне використання регіону призводить до знищення лісів і луків. Дигресія (деградація стану екосистеми під впливом чинників довкілля чи діяльності) рекреація рослин змінює весь комплекс екологічних умов. Пасовищні екосистеми стійкіші до

рекреаційного впливу, ніж ліси. Щоб знизити антропогенну дію на ліси, експерти рекомендують ширше використовувати лугові екосистеми з рекреаційною метою.

Транспорт, що обслуговує туристів, може завдати великої шкоди флорі. Наприклад, у заповідниках автомобілісти часто з'їжджають з асфальтованих доріг та перетинають луки у пошуках хижаків. Це призводить місцями до руйнування пасовищного шару та створення великої кількості доріг, що знищує природну красу природних територій.

Найбільш серйозний вплив екотуризму на дику природу та екосистеми надає полювання та рибальство, що призводить до скорочення популяції деяких видів тварин та риб. Навіть відвідування туристами територій, що особливо охороняються, може порушити життєдіяльність диких тварин, особливо птахів і великих ссавців. Найчастіше дискомфорт тваринам завдають не самі туристи, а обладнання, яке вони використовують. Тварин дуже непокоїть звук радіоприймачів і двигунів автомобілів, через що порушується їхнє відтворення. Моторні та вітрильні човни шкодять водоплавним птахам, особливо тим, що гніздяться на поверхні води. Через це водоплавні птахи часто залишають водойму. Човнярам слід триматися на відстані 200 метрів від зграйок птахів на поверхні води. Крім того, плавання на човнах, що в основному проливає бензин у воду й видає гучні звуки, призводить до зменшення популяції риби.

Вплив на санітарний стан території (відходи, залишені туристами) створюють серйозні проблеми зі здоров'ям та впливають на здоров'я місцевого населення. Насамперед, вони псують санітарну якість питної води, ґрунту, рослинності та повітря. Необхідно розділяти органічні та неорганічні відходи. Органічні відходи можна знову перетворити на компост (органічні мінеральні добрива), яке є добрим добривом для садів. Щоб скоротити кількість неорганічних відходів, важливо заборонити туристам викидати коробки та плівку з-під цигарок, пивні банки, пластикові контейнери, пакети тощо.

Нині не розроблено повністю екологічно чистих способів утилізації відходів. Єдиний ефективний спосіб уникнути шкідливого впливу відходів –

запобігти їх накопиченню. Запобігання забруднення потребує зміни методів роботи та усунення безпосереднього джерела проблеми. Наприклад, щоб зменшити забруднення навколишнього середовища від банок з під напоїв, не потрібно забороняти їх використання, можна використовувати тільки багаторазову тару.

Естетичний вплив на ландшафти залежить від неконтрольованої туристичної діяльності. Найпоширеніший приклад такого впливу пов'язаний зі сміттям, що залишають туристи вздовж доріг та кемпінгів. Ще одна серйозна проблема всіх національних парків – вандалізм. До проявів вандалізму відносяться написи та малюнки на стародавніх каміннях, розташованих по узбіччях доріг та стежок, злам парканів, пасовищ та інші види фізичного насильства над навколишнім середовищем.

Розглядаючи негативний вплив екологічного туризму на екологію навколишнього середовища західних областей України, слід виділити такі:

– швидкі темпи розбудови нових великих комплексів для туристів, що останнім часом відбувається дуже інтенсивним способом й чинить значний вплив на зміну природного середовища (наприклад, розбудова гірськолижних комплексів, таких як «Буковель» на території Івано-Франківщини, курорт «Мігієве», що функціонує на Буковині й комплекси «Волосянка» та «Плай» на території Львівської області). В місцях розбудови та розширення курортів виконують значний обсяг земляних та будівельних робіт, проводять різноманітні інженерно-технічні заходи а також зменшують лісові насадження, що негативно впливає на природу територій;

– урбаністична туристична забудова може збіднювати традиційний ландшафт гірських й сільських територій в західних областях України, зокрема, в Карпатах. Так, побудова багатоповерхових готельних комплексів та баз відпочинку є порушенням малоповерхового стилю забудови, характерного для сільської місцевості, що знижує естетичну привабливість територій в західних областях України. Особливо помітними такі тенденції стають в місцевостях, що

є туристичними центрами (наприклад, Яремча, Косів, Славське) й в багатьох закарпатських курортних селищах;

– інтенсивний розвиток екотуристичної діяльності викликає антропопресію рослинності, ландшафтів й ґрунтів в зелених зонах, що особливо простежується на території провідних туристичних центрів (в Яремчі, Ворохті, Славському, Рахові) й поблизу відомих та місць відпочинку екологічних туристів (на гірських вершинах Говерли та Петроса; біля водоспадів: Пробій, Кам'янка, Манявський; в природно-культурних комплексах, таких, як Манявський скит, Скелі Довбуша, Урицькі скелі тощо). Проявом цього впливу є зменшення рослинності біля туристичних стежок, на основних магістральних шляхах й на території відпочинкових майданчиків.

Для сучасного етапу розвитку екологічного туризму в західних областях України характерним є значний рівень активності щодо розбудови об'єктів малоформатної бази нічного відпочинку – агро оселі, котеджі, міні-пансіонати. Основна концентрація таких об'єктів туристичної забудови здійснюється довкола населених пунктів та локалізована поблизу атракційних природних об'єктів, що цікавлять екотуристів: лісові масиви, долини гірських потоків, річки. Наслідком експансії такої забудови територій стає витіснення й значне зменшення площі лісових насаджень, сільськогосподарських угідь й зuboжіння традиційного ландшафту територій.

Слід зазначити, що природоохоронні території в західних областях України останніми роками зазнають значного негативного впливу через рекреаційно-туристичну діяльність мандрівників на стан природного середовища та екологію. До основних таких негативних наслідків можна віднести:

– наявність надмірного туристичного навантаження на найбільш популярних туристичних екологічних маршрутах та стежках (наприклад, в Карпатському національному парку, в Карпатському біосферному заповіднику та інших), та значний рівень навантаження й засміченості в найбільш

відвідуваних туристами місцях в національних парках та на природоохоронних територіях: біля гори Говерла, на стежці Скелі Довбуша;

– засмічення територій біля курорту «Синевир» – особливо поблизу привабливого для туристів озера Синевир;

– на території «Сколівських Бескидів» – поблизу водоспадів Кам'янка та Урицьких Скель;

– поблизу й на території Вижницького національного природного парку – найбільш засміченими є об'єкти Кам'яного кільця;

– на території Поляницького регіонального ландшафтного парку найбільш постраждалою від туристів є територія комплексу Скелі Довбуша.

Слід зазначити, що доволі часто екотуристичні ініціативи на території західних областей України набувають характеру масового туризму. Зокрема, прокладання екоосвітніх стежок (тематичних маршрутів) на території національних природних, ландшафтних й регіональних парків часто не відповідають своїм початковим функціям, в той час, як туристичні потоки стають не регульованими, а деградація стану поверхні екотуристичних стежок негативно позначається на відвідуваності та створює поганий імідж екотуризму на території природоохоронних зон в західних областях України. Так, неконтрольований доступ до цікавих природних об'єктів призвів до надмірної кількості гастрономічних об'єктів та зон відпочинку (наприклад, біля Скель Довбуша на території Поляницького РЛП й біля водоспаду Кам'янка у національному природному парку «Сколівські Бескиди»).

Розвиток екологічного туризму часто викликає необхідність створення додаткових атракцій для приваблення туристів, що шкодить екології навколишнього середовища на цінних природних територіях й, за своєю сутністю, вже не є екологічним відпочинком, а шкодить об'єктам ПЗФ. Так, наприклад, для більш зручного транспортування використовується автомобільний транспорт, зокрема, джипінг, гірськолижні заняття, що негативно позначається на екології. Потенційно небезпечними для екології природного середовища західних областей України можна віднести такі об'єкти

та заходи в природних парках, як: функціонування комплексу фрістайлу на території підніжжя гори Говерла, яка стала об'єктом масового туризму в Карпатському НПП, розбудова гірськолижних комплексів на території Ужанського національного природного парку, проведення для туристів ралі на позашляховиках, що проходить ґрунтовими дорогами на території Вижницького національного природного парку тощо.

Дигресія природних комплексів на території західних областей України через туристичне навантаження відбувається через зміну рослинного, тваринного й ґрунтового покривів. Так, зміни є взаємопов'язаними й зміна рослинності (зокрема, й лісових насаджень) викликає зміну ґрунтів, що впливає на зміну рельєфів, й, як наслідок – зміну геологічного субстрату. Отже, зміна будь-якого з елементів природного середовища позначається на стані екології всього регіону.

Таким чином, основними видами негативного впливу екотуризму на екологію навколишнього середовища західних областей України є: забруднення водних ресурсів; забруднення повітря; берегова ерозія; надмірне використання природних територій (ліси, гірські схили, озера); руйнування природних територій внаслідок розміщення туристських об'єктів. В той же час, існує багато позитивних ефектів від організації екологічного туризму, зокрема: покращення екології регіону; розвиток інфраструктури; підвищення екологічної культури місцевих жителів; підтримка та захист природних ресурсів. Отже, необхідним стає формування ефективної регіональної стратегії та вироблення політики, направленої на розвиток сталого екологічного туризму в західних областях України, що буде відповідати пріоритетам охорони територій та розвитку регіону.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми організації екологічного туризму в Україні

Результат стабільного формування регіональних господарських комплексів є основою розвитку цілісної конкурентоспроможної економіки. Це стосується абсолютно всіх сфер народного господарства, у тому числі й екотуризму. На сьогоднішній день для всього світу значущим завданням є створення нових підходів до вирішення завдань збереження природного середовища, й західні області України не є винятком. Великі очікування покладаються на екологічний туризм у реалізації Концепції сталого розвитку. Раціональне використання природних туристичних ресурсів дасть можливість виключити негативні наслідки туризму, але для цього необхідне вирішення комплексу проблем, що перешкоджають сталому розвитку екологічного туризму. Стратегія розвитку сталого туризму в екологічному аспекті, серед іншого, передбачає управління процесом відвідування територій таким чином, щоб отримувати максимальну користь й мінімізувати негативні екологічні впливи ще до того, як вони відбудуться.

Дуже важливим аспектом для виявлення перспективних напрямків вдосконалення організації екологічного туризму в західних областях України є аналіз основних перешкод й обмежень в процесі здійснення туристичних подорожей й організації відпочинку в умовах запровадження воєнного стану в країні. Так, для більшості опитаних (57%) основний обмежуючий чинник в здійсненні подорожей полягає в питаннях безпеки поїздок, а для 42% опитаних – неможливість здійснення додаткових фінансових витрат. Також до суттєвих бар'єрів туристичної діяльності стала втрата доступу українців до курортів й наявність проблем в системі логістики й організації переміщення в процесі подорожі (рис. 3.1).

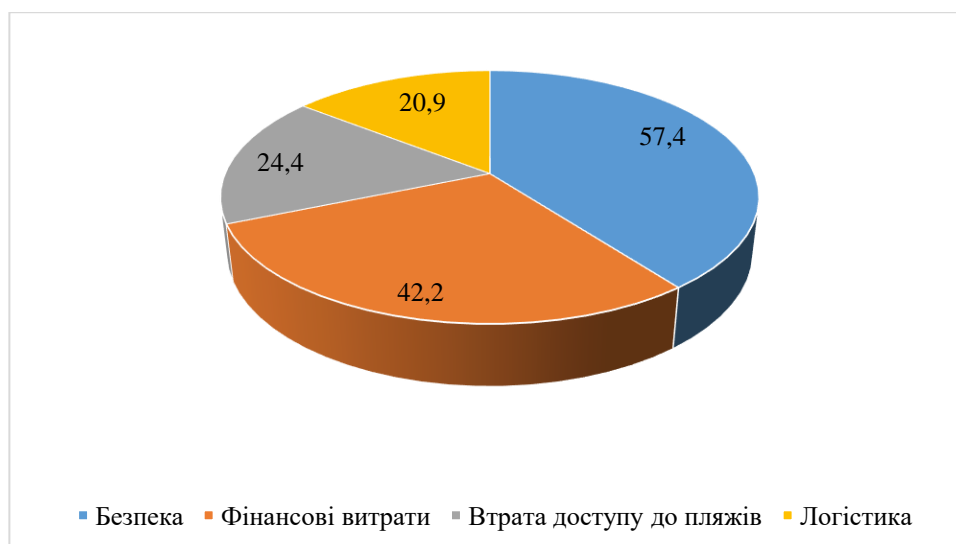

Рисунок 3.1 – Основні бар'єри організації туристичного відпочинку в умовах запровадження воєнного стану в країні

Джерело: сформовано за [66]

Туристичні фірми в західних областях України на сьогоднішній день пропонують багато різноманітних маршрутів, які використовують природні ландшафти. Однак, досі не вирішено низку проблем, що перешкоджають формуванню сталого екотуризму в регіону. Проблеми розвитку сталого екологічного туризму представлені таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Проблеми розвитку сталого екологічного туризму в західних областях України

Проблема	Шляхи вирішення
Відсутність загальної програми формування екотуризму	Розвиток районних та обласних організацій екотуризму
Низький рівень нагляду за збереженням природних туристичних ресурсів	Формування інструментарію експертизи поодиноких туристичних маршрутів
Недостатньо сформована законодавча база, зокрема у сфері землекористування	Формування законодавчої бази у сфері екологічного туризму

Продовження Таблиці 3.1

Нестача туристичних маршрутів для різних сегментів споживачів турпослуг	Формування туристичних пакетів для туристів усіх вікових груп та соціального статусу
Значне податкове навантаження	Податок з підприємств сфери туризму та промисловості гостинності, може бути більше ренти. Необхідно передбачити поодинокі виплати порушення природоохоронного балансу на природних територіях, особливо на ООПТ. Також необхідно передбачити штрафні санкції за шкоду, завдану навколишньому середовищу
Невисока рентабельність екологічних маршрутів визначена дорожнечою на продукти харчування, послуги транспорту, а також невідповідність ціни та якості готельних послуг	Формування фінансових механізмів, що оптимізують вартість екологічних маршрутів
Нестача інфраструктури для організації екотуризму	Розвиток туристичної інфраструктури
Низький прибуток від екологічного туризму	Збільшення кількості туристів, розширення числа послуг. Збільшення кількості рекламних акцій та оповіщення про них населення
Відсутність висококваліфікованих фахівців у сфері екологічного туризму	Формування еколого-туристичних профілів на базі факультетів, які готують фахівців у сфері туризму та індустрії гостинності
Високе антропогенне навантаження на природні території	Підвищення контролю, запровадження обмежень на відвідування унікальних природних територій, збільшення ціни даних туристичних маршрутів
Низький рівень екологічної освіти	Підвищення рівня еко-освіти шляхом створення екологічних центрів та освітніх програм, а також збільшення кількості еко-освітніх маршрутів

Джерело: сформовано за [67-69]

На території селищ в західних областях України багато парків-пам'яток та об'єктів садово-паркового мають незадовільний стан. Не для всіх природних парків розроблено проекти їх утримання та реконструкції, не передбачено роботи з благоустрою цих об'єктів та територій, пам'ятки культури та історії заростають бур'яном й малоцінною деревною порістю, в той час, як гинуть залишки рідкісних дерев та рослин без належного догляду.

Попри наявність позитивних тенденцій у розвитку екологічного туризму в Україні загалом, й в західних областях зокрема, слід вказати на існування певних проблем. Особливої уваги заслуговують недосконала фрагментація суб'єктів, які беруть участь в екотуристичній діяльності, висока вартість сервісних й транспортних послуг, досить низький рівень якості обслуговування для високих цін, недостатнє приділення уваги збереженню природних ресурсів, досить слабкий рівень розвитку екологічної інфраструктури в областях й значний дефіцит кваліфікованого персоналу в сфері екологічного туризму [70].

Слід зазначити, що в Україні не всі туристичні підприємства та заклади дотримуються вимог щодо екологічної здатності місцевості щодо вміщення туристів (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2 – Допустимий рівень кількості туристів в окремих зонах (згідно законодавчим вимогам)

Зона/види туризму	Допустима кількість туристів на гектар території на день
Лісопаркова зона	15
Заміські природні зони	15-70
Зони для пікніків з високою щільністю розміщення	300-600
Зони для пікніків із низькою щільністю розміщення	60-200
Рибальство/парусний спорт	5-30
Прогулянки на моторних човнах	5-10
Воднолижний спорт	5-15
Гірськолижний спорт	100 (на один гектар трас)

Піший туризм	40 (на кілометр)
Кінна їзда	25-80 (на кілометр)

Джерело: сформовано за [71]

Слід зазначити таку екологічну проблему, яка стає на заваді розвитку екотуризму, як покриття багатьох популярних гірськолижних курортів Карпат за умови недостатньої кількості опадів, «штучним» снігом. Наприклад, на відомому курорті «Буковель» протягом двох діб з використанням спеціального обладнання забезпечується більше 200 тон «штучного» снігу. На курорті «Ізки» також є ратрак, крім того для забезпечення потреб туристів працюють снігові гармати, які дозволяють вкрити схили «штучним» снігом навіть за температури від -2 градусів за Цельсієм. Також снігомети використовують на курорті «Ворохта» вже за температури повітря нижче ніж -1,5 градусів за Цельсієм. Використання штучного сніжного покриття дозволяє продовжити сезон, проте є не екологічним та іноді шкідливим для довкілля методом [72].

Слід зазначити, що ситуацією захисту довкілля й вирішення екологічних проблем в західних областях України, зокрема, й в Карпатах, зайнято багато науковців й дослідницьких інституцій. Проте, незважаючи на свою популярність та значний контроль, розвиток туризму в Карпатах, як й у всіх західних областях України, є стихійним, коли розвиток туристичної сфери відбиває вимоги ринку, орієнтуючись на можливість отримати миттєвий прибуток на основі підрахунку доходів від вкладених зусиль та коштів в власні готелі, ресторани, садиби, транспортну мережу, канатні дороги, сауни тощо. В той же час, слід відмітити, що не дотримуються регулятивно-нормативні акти в взаєминах між владою та суб'єктами господарювання, що негативно впливає на екологію.

Прикладом не регламентованого та законодавчо неконтрольованого надмірного навантаження на природні ресурси західних областей України є курортна діяльність Драгобрат, розташованого в Рахівському районі Закарпаття. На курорті зареєстровано понад сотню суб'єктів підприємницької діяльності та працюють кілька сотень місцевих мешканців. Найбільшою проблемою курорту, що одночасно здатен прийняти до 2 тисяч туристів, з року в рік залишається

дорога, що має довжину лише 9 км., подолання якої взимку займає більше години. Ця дорога йде руслом річки й прокладена з значними порушеннями технічних й екологічних вимог щодо прокладання й будівництва дорожніх шляхів. Значно ускладнюють використання дороги щорічні повені, а місцева влада та власники бізнесу скаржаться на відсутність фінансування на ремонт дорожнього полотна та проведення капітального ремонту.

Ще одною перешкодою для розвитку екологічного туризму стає проблема ефективного вивозу сміття. Побутове сміття не дозволяється збирати та просто вивозити до річок, проте саме так робить частина власників бізнесу перед перевітками, коли потрібно швидко позбутися відходів – їх висипають у річки або розкидають в поліетиленових пакетах на незавершених будівництвах чи лісними стежками, якщо сміття неможливо спалити.

Окремим проблемним питанням в забезпеченні життєдіяльності Драгобрату, що особливо загострюється в зимовий період – є забезпечення опалення збудованих на території курорту закладів поселення, що здійснюється дровами, що заготовляють протягом всього літа часто вирубуючи найближчі лісові насадження, про вказує на ігнорування заборони на вирубку лісу. Отже, наявність таких проблем вказує на те, що один з відоміших курортів Закарпаття не відповідає не лише європейським нормам, а й, часто, українським вимогам до функціонування й, програє, за багатьма позиціями аналогічному курорту «Буковель», що розташовується в межах Івано-Франківської області.

Для визначення напрямків розвитку екологічного туризму в Україні необхідно проаналізувати сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для розвитку туризму. Результати проведеного SWOT-аналізу, представлені в таблиці 3.3.

За результатом проведеного SWOT-аналізу можна зробити висновок, що західні області України мають достатній потенціал для розвитку екологічного туризму. Слабкі сторони в основному представлені загрозою військових дій, застарілою інфраструктурою забезпечення екотуризму, слабкою організацією просування туристичного бренду територій у світі, нестачею вузькопрофільних

фахівців. Дані проблеми є серйозними бар'єрами для розвитку галузі, однак їх вплив можна звести на мінімум за наявності ефективних заходів державної підтримки, консолідації науково-дослідних інститутів та вишів, які випускають спеціалістів у сфері туризму та впровадження інноваційних технологій при обслуговуванні екотуристів.

Таблиця 3.3 – SWOT-аналіз функціонування галузі еко-туризму в західних областях України

Зовнішнє середовище Внутрішнє середовище	Можливості	Загрози
		<ul style="list-style-type: none"> – залучення нових туристів за рахунок проведення міжнародних заходів; – підвищення впізнаваності туристичного бренду областей; – використання інноваційних технологій в обслуговуванні клієнтів; – підвищення попиту на екотуризм в західних областях
Сильні сторони	Стратегії, що використовують силу для реалізації можливостей	Стратегії, які використовують силу для усунення загроз
<ul style="list-style-type: none"> – багатий історико-культурний, природний та етнографічний потенціал; – вигідне транспортне та геополітичне становище; – Львів та Закарпаття стали місцем проведення міжнародних, міжрегіональних конгресів, симпозіумів, семінарів, фестивалів, виставок, ярмарків та інших заходів; – достатньо розвинена інфраструктура забезпечення туризму 	<ul style="list-style-type: none"> – зростання прибутку підприємств, які забезпечують туризм; – збільшення кількості лояльних туристів; – вихід на нові ринки; – отримання фінансування та інвестицій для розвитку туризму 	<ul style="list-style-type: none"> – здатність держави та керівництва підприємств приймати компетентні управлінські рішення в умовах економічної кризи; – посилення позиції на ринку з високою конкуренцією за рахунок репутації та надійних постачальників

Продовження таблиці 3.3

Слабкі сторони	Стратегії, які мінімізують слабкості за рахунок виявлення можливості	Стратегії, що мінімізують слабкості та запобігають загрозам
<ul style="list-style-type: none"> – проблема адаптації туристичних послуг під вимоги іноземних туристів; – складність візового режиму; – недостатня поінформованість про Україну як про туристичну країну; – недостатньо розвинена інфраструктура для забезпечення еко туризму порівняно зі світовими туристичними центрами; – брак кваліфікованих кадрів в об'єктах розміщення та харчування, гідів та екскурсіводів (наприклад, гідів із знанням англійської мови) 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення поінформованості про західні області (як про туристичну дестинацію); – впровадження комплексного підходу до розвитку туризму в Україні та в західних областях; – створення інструментів для ефективної взаємодії туристичної галузі з державою 	<ul style="list-style-type: none"> – субсидування державою програм зі створення еко туристичних продуктів та їхнє просування на ринку в'їзного туризму; – створення туристичних кластерів у регіонах із низькою відвідуваністю

Джерело: складено автором

Слід відзначити, що в Україні є ціла низка різних проблем, які стають на заваді досягненню швидкого розвитку туристичної сфери загалом та екологічного туризму в західних областях України, зокрема. Крім військових дій та прямої загрози життю та бізнесу, в Україні відсутні стандарти й технічні регламенти, що гармонізовані з європейськими, зокрема й в сфері стандартизації туристичних об'єктів й вимог до об'єктів туристичної інфраструктури. Організація інфраструктурного й інформаційного устрою таких об'єктів зараз не відповідає наявним сучасним стандартам та вимогам. Крім того, існує проблема застарілості матеріально-технічної бази в сфері екологічного туризму й курортів, зокрема й недостатнє або таке, що не відповідає новітнім стандартам забезпечення санаторно-курортних закладів тощо.

Необхідним стає формування взаємозалежної системи інформаційних та комунікативних технологій. Формування розумних міст – це напрям, що визначає складність і зростаючий попит споживачів у довгостроковій перспективі. Перспектива розвитку екологічного туризму безпосередньо залежить від доставки одного вантажу поетапно декількома видами транспорту та аналітичних даних, що, безперечно, дозволить значно покращити сервісний рівень з використанням персоніфікованого підходу. Завдяки формуванню та розвитку взаємопов'язаної системи інформаційних та комунікативних технологій, що представляє розумне місто, ефективність розвитку індустрії туризму зросте в рази і кожному туристу буде приділено максимальну увагу та якісне задоволення його потреб.

Урядом України було затверджено стратегію розвитку туризму, де пріоритетним напрямком виділено цифрові технології, до яких, насамперед, належать [73]:

- переведення в електронний формат усіх державних послуг, які пов'язані з індустрією туризму, зокрема й екологічного туризму;
- робота з усіма суб'єктами, задіяними у туристичній діяльності через електронний формат комунікації;
- створення єдиної державної інформаційної платформи, де розміщена вся інформація щодо туризму та суміжних з ним галузей з метою недопущення наявності різномірної та суперечливої інформації, максимального використання цифрових технологій для більш тісної комунікації з бізнес-спільнотою щодо планування туристичної діяльності.

Нагальна необхідність сьогодення полягає в модернізації засобів розміщення, призначених для екотуристів в Україні. Так, менше 20% всіх українських готелів сьогодні можуть вважатися відповідними вимогам та світовим стандартам в частині рівня комфорту. Проте, реклама багатьох вітчизняних готелів стверджує їх здатність надавати весь спектр послуг, необхідний туристам.

Отже, природа західних областей України – це національне надбання України, яке може бути використано для розвитку екологічного туризму.

В той же час можна виділити перешкоджаючі чинники для розвитку екотуризму:

- відсутність необхідної інфраструктури на певних маршрутах (обладнані туристичні стежки, кемпінги, глемпінги, сучасні санітарні кабінки та ін.);
- слабка фінансова підтримка заходів, що розвивають туристичну індустрію та рекреаційну діяльність;
- відсутність кваліфікованих кадрів;
- слабка нормативна база у сфері екотуристичної промисловості.

Усі вищезгадані чинники перешкоджають великому потоку туристів на територію західних областей України та розвитку екологічного туризму в регіоні.

Таким чином, рекреаційний потенціал західних областей України сприяє задоволенню потреб, як місцевих туристів, так й стимулює діяльність рекреаційних підприємств зі створення регіонального екологічного туристичного продукту та формування міжнародних екологічних мереж. Розвиток екологічного туризму в західних областях України дозволить залучити іноземний капітал, сприятиме формуванню та просуванню екологічного іміджу регіону та України, загалом.

Отже, західні області України – унікальна туристична територія України та Європи зі своїми природними особливостями (геологічною будовою, рельєфом, мікрокліматом, рослинністю) та рекреаційним освоєнням. Тут створено систему заказників та взятих під охорону пам'яток природи, історії, архітектури та археології, існують всі передумови для створення в межах території західних областей регіональних та міжнародних екологічних маршрутів. Створення екологічних сертифікованих туристичних маршрутів та програм для туристичної діяльності є ефективним способом представлення екологічних відомостей для залучення нових мандрівників та є прогресивним

напрямом розвитку, що стимулює розробку нових якісних рекреаційних послуг найбільш екологічно дружніх довіллю. Крім того, розвиток екологічного туризму в західних областях України позитивно впливає на імідж туристичної дестинації, підвищує популярність країни на туристичному ринку та є потужним маркетинговим інструментом, що впливає на рівень лояльності мандрівників.

3.2. Напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України

Природа західних областей України вражає своєю біорізноманітністю. Унікальні види рослин, тварин і грибів створюють привабливий ландшафт для екотуризму. Можливість спостереження за різноманіттям природи привертає тих, хто цінує непорушену природу. Ландшафт західних областей України приваблює гірським рельєфом, що створює унікальні умови для активного відпочинку. Туристи можуть насолоджуватися гірськими прогулянками, велосипедними маршрутами, альпінізмом та іншими видами активного відпочинку. Річки, озера та водоспади створюють чудові місця для водних видів відпочинку, таких як веслування, риболовля та каякінг. Збереження природи допомагає створити екологічно чисте середовище, яке приваблює туристів, які шукають відпочинок в природних умовах.

Територія західних областей України також багата культурно-історичними пам'ятками та традиціями. Інтеграція культурно-історичних аспектів у туристичні маршрути може розширити привабливість екотуризму в регіоні. В західних областях України існує певний рівень туристичної інфраструктури, що дозволяє забезпечити комфортний відпочинок для відвідувачів. Готелі, кемпінги, маршрути для пішохідного туризму – усе це створює умови для розвитку екотуризму.

Розвиток екотуризму може призвести до економічного зростання та розвитку місцевих спільнот. Місцеві жителі можуть надавати послуги для туристів, а їхні традиції та культура можуть зберегтися через взаємодію з відвідувачами. Розвиток екотуризму в західних областях України також надає

можливість акцентувати на охороні природи та сталому управлінні туризмом, забезпечуючи довгостроковий збалансований розвиток регіону.

Отже, для розвитку екологічного туризму в західних областях України важливо забезпечити збалансований розвиток, щоб зберегти природу, уникнути надмірного туризму та впливу на екосистему. Зростаючий потік туристів може вести до збільшення обсягів відходів. Необхідно впроваджувати ефективні системи управління відходами для збереження природи. Важливо проводити освітню роботу серед туристів та місцевого населення щодо збереження природи та сталого використання ресурсів.

Важливим для розвитку екологічного туризму в західних областях України є забезпечення участі та вигоди для місцевого населення є ключовим елементом успішного екотуризму. Збереження деяких ділянок місцевості як диких територій без інтенсивного туризму важливо для збереження природи.

Таким чином, територія західних областей України має величезний потенціал для розвитку екотуризму, який може приносити користь як самій природі, так й місцевим спільнотам, якщо розвиток відбувається за збалансованими та сталими принципами.

Напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України представлено на рисунку 3.2.

Розвиток екологічно чистих видів туризму в західних областях України передбачає розвиток у таких напрямках:

1) пішохідний туризм: прокладання екологічно чистих стежок та маршрутів для пішоходів. Це дозволяє туристам насолоджуватися природнім ландшафтом, мінімізуючи екологічний вплив;

2) велотуризм: розробка маршрутів для велосипедистів, які прокладаються через природно збережені райони та виключають транспортні засоби з двигунами;

Рисунок 3.2 – Основні напрями розвитку екологічного туризму в західних областях України

Джерело: сформовано автором

3) екологічні екскурсії: організація екскурсій з екологічною настановою, де провідники надають інформацію про місцевий екосистем та важливість їхнього збереження;

4) фототуризм: сприяння розвитку фототуризму, що дозволяє туристам залишати невеликий екологічний слід, але отримувати задоволення від фотографування природних краєвидів;

5) туризм з використанням джерел відновлюваної енергії: залучення до розвитку туризму з використанням відновлюваної енергії, такого як сонячні панелі та міні-гідроелектростанції для забезпечення електроенергії;

6) кемпінг та еко-готелі: сприяння будівництву кемпінгів та еко-готелів, які використовують енергозберігаючі технології та практикують відповідальний стиль господарювання;

7) екосвідомість: впровадження програм екологічної освіти для туристів, щоб підвищити свідомість про важливість збереження природи;

8) захист вразливих об'єктів: розробка заходів для захисту вразливих екосистем та видів, які можуть постраждати від туризму;

9) соціальна взаємодія: взаємодія з місцевим населенням та врахування їхніх потреб у розвитку екологічно чистого туризму, забезпечуючи робочі місця та підтримку місцевої економіки.

Таким чином, застосування сталих практик управління туризмом дозволяє забезпечити збалансований розвиток та збереження природи. Розвиток екологічно чистих видів туризму в західних областях України може допомогти зберегти природну красу регіону, залучити туристів та забезпечити сталий розвиток місцевих спільнот.

Співпраця з місцевими громадами та владою є ключовим елементом розвитку екотуризму в західних областях України. Нижче наведено конкретні заходи, які можна прийняти для забезпечення ефективної співпраці:

1) створення робочих груп (заснування спільних робочих груп із представників місцевих громад, органів влади та представників адміністрацій для обговорення та планування ініціатив);

2) партнерства для реалізації інфраструктурних проектів (укладання партнерських угод з місцевими громадами для спільного фінансування та реалізації інфраструктурних проектів, таких як облаштування стежок, ліжок та інформаційних точок);

3) спільне маркетингове планування (розробка спільних маркетингових кампаній та рекламних матеріалів, які підкреслюють унікальність місцевих природних атракцій та екотуристичних можливостей);

4) туристичні тренінги та програми (проведення тренінгів для місцевих жителів щодо гостинності, традицій та інших аспектів, що стосуються

обслуговування туристів, щоб забезпечити якість обслуговування на локальному рівні);

5) участь у розробці локальних програм (залучення представників місцевих громад та влади до розробки локальних програм розвитку екотуризму, враховуючи їхні потреби та думки);

6) створення Центрів інформації (розгляд можливості створення центрів інформації щодо екотуризму, які б надавали інформацію про туристичні маршрути, природні атракції та послуги);

7) формування груп для збереження природи (залучення місцевих громад до утворення груп збереження природи, які взяли б на себе відповідальність за догляд за природними резерватами та стежками);

8) створення місцевих туристичних кластерів: формування місцевих туристичних кластерів для спільного маркетингу, розвитку послуг та вирішення спільних проблем;

9) спільні соціокультурні проекти (здійснення спільних проектів з місцевими громадами, що сприяють збереженню та відновленню культурної спадщини регіону);

10) підтримка ініціатив місцевих підприємців (надання підтримки та стимулювання ініціатив місцевих підприємців, спрямованих на розвиток екотуризму, через фінансову або консультативну допомогу).

Таким чином, співпраця з місцевими громадами та владою допоможе створити більш збалансовану та стійку систему екотуризму в західних областях України, при цьому забезпечуючи позитивний вплив на місцеві спільноти та збереження природи.

Сьогодні існує багато підходів до змісту та напрямів застосування різних маркетингових концепцій у туризмі. Інтегративною основою цих концепцій є те, що вся діяльність туристичних організацій ґрунтується на постійному моніторингу ринку та всебічному знанні переваг і потреб потенційних клієнтів, їх оцінці та можливих змінах у майбутньому. Економічною та фінансовою

основою такої інтеграції є виробництво тільки тих туристичних продуктів й послуг, які потрібні туристам та яким вони віддають перевагу.

Залучення екотуристів в західні області України може вимагати використання різноманітних маркетингових стратегій, які підкреслюють природну красу регіону, екологічну чистоту та унікальність природного середовища.

Так, розробка електронних маркетингових компаній, які відображають природну красу та унікальність популярних місць, таких як гори Говерла, водоспаду Прибій та болота Рудяк, а також використання соціальних мереж, електронні розсилки та реклама в Інтернеті дозволять привернути увагу до екотуризму в західних областях України.

Розробка веб-сайту, який містить віртуальні тури по популярних місцях в західних областях України, використання відео, панорамних фотографій та інтерактивних карт дозволить створити захопливий віртуальний досвід для потенційних туристів.

Проведення тематичних фотоконкурсів, спрямованих на зафіксування краси природи західних областей України та символічних місць територій, а також поширення кращих робіт в соціальних мережах та на веб-сайтах також стане ефективним маркетинговим заходом для розвитку екологічного туризму (зокрема, фототуризму) в західних областях України.

Необхідним також стає налагодження партнерських зав'язків з туристичними агентствами для того, щоб пропонувати пакетні тури, які включають відвідування популярних місць та залучають екологічні активності. Організація тематичних екскурсій, присвячених окремим популярним місцям, з доповненою реальністю або інтерактивними елементами для залучення та освіти туристів також може стати цікавим для екотуристів.

Необхідною умовою популяризації екотуризму в західних областях України є участь представників місцевих туристичних агентств в туристичних виставках та форумах, де можлива презентація не лише унікальності популярних

місць та привабливість екологічного туризму, а й також рекламуються нові технології та інновації в туризмі.

Організація регулярних екотуристичних фестивалів, де туристи можуть взяти участь у природних заходах, екскурсіях та навчальних майстер-класах (наприклад у писанькарстві) також приваблює туристів. При цьому залучення місцевих громад до розвитку туризму, надасть їм можливість презентувати традиційні ремесла, культурні події та місцеві продукти. Крім того, участь в фестивалях та виставках дозволяє залучати потоки міжнародних туристів, а маркетингові кампанії спрямовані на міжнародну аудиторію, використовуючи різні мови та культурні аспекти, щоб привертати увагу екотуристів з різних країн. Це потребує співпраці не лише з українськими, а й з міжнародними ЗМІ, зокрема, й з лідерами думок в соціальних мережах, блогерами тощо.

Таким чином, комплексне використання зазначених заходів допоможе привернути увагу й підтримувати лояльність екотуристів до відвідування західних областей України, висвітлюючи неповторність та природну красу цих територій.

3.3. Впровадження перспективних інновацій для розвитку екологічного туризму в західних областях України

Важливим напрямком подальшого розвитку просторової організації екологічного туризму в західних областях України є процес планування розвитку екотуризму на природоохоронній території. В даний час у всьому світі спостерігається збільшення інтересу до екотуризму та сільського господарства. Це зростанням значимості сталого розвитку, екології та природних ресурсів, і навіть зі зміною споживчих пріоритетів. Ця галузь туризму передбачає як розвиток інфраструктури природоохоронних територій, так й створення об'єктів, які б залучали туристів й формували б унікальну атмосферу. У цьому контексті, інновації мають велике значення, тому що створення нових архітектурних об'єктів, їх реконструкція та відновлення спадщини культури та історії з

використанням новітніх рішень в організації екотурів – запорука залучення туристів та створення особливої атмосфери в регіоні [75, с. 56].

З появою та швидким розвитком аудіо-гідів та спеціальних додатків, із розповсюдженням і поширенням доступу до мережі Інтернет, появою мобільних довідників та путівників і розповсюдженням QR-кодів екскурсанти стають більш вимогливими до якості та унікальності екскурсійних послуг. Отже, стає доречним формування нових тематичних екскурсійних продуктів та індивідуальних екскурсійних послуг, у процесі створення яких враховуються власні інтереси та бажання окремого екскурсанта. Для цього треба здійснити маркетингове дослідження ринку та інтересів потенційних споживачів, виявити перспективну тематику екскурсій, сформувані відповідні екскурсійні продукти та програму їх просування на ринку.

Впровадження інноваційних технологій стає одним з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності екскурсійної діяльності до національних парків. Інновації в екскурсійній діяльності сприяють успішному просуванню екскурсійних послуг на туристстичному ринку, надають перевагу одній екскурсії над іншою. За допомогою найновіших технологій за останній час були розроблені віртуальні екскурсії різної регіональної тематики, екстремальні тури, квест-тури, мультимедійні програми та інші нові форми екскурсійного продукту. На нашу думку, розроблення новітніх екскурсій повинне бути чітко організованим і систематизованим процесом. Екскурсії з елементами інновації повинні створюватися з урахуванням природних, історичних і адміністративних особливостей регіону, наявного попиту на екотуристичний продукт, рівня туристичної інфраструктури, стану доріг, наявності необхідних фахівців, можливості залучення інвестицій.

Наприклад можна запропонувати здійснювати екскурсійну діяльність, пропонуючи екскурсантам театралізовані екскурсії, проведення тематичних квест-екскурсій та екскурсій з елементами анімації для дітей та дорослих. Використання елементів квесту дає змогу проводити екскурсію в ігровій формі із загадками і головоломками, пов'язаними з екскурсійною тематикою, або у

вигляді змагання. У межах проведення оглядових екскурсій по парках західних областей України ігрова форма квесту може зацікавити людей різних вікових груп і професійної приналежності, як гостей, так й місцевих жителів. Квести сприяють знайомству раніше незнайомих людей, формуванню командного духу в екскурсійній групі.

Отже, серед переваг впровадження квест-екскурсій можна виділити їх атрактивність на ринку екскурсійних послуг, можливість оглянути й ознайомитися з історією та особливостями більшої кількості старовинних об'єктів, використання елементів анімації для підтримки уваги екскурсантів. У зв'язку з тим, що такі екскурсії мають характер змагання та сфокусовані на самостійному пошуку інформації, під час створення квест-екскурсій доречним буде використання QR-коду як ефективного засобу отримання інформації впродовж екскурсії. Основою квест-екскурсій може стати традиційна оглядова екскурсія, подієвий квест, що присвячено певній події, святу чи заходу.

На сучасному етапі розповсюджені поєднання екскурсії з майстер-класами та дегустаціями, розповіді екскурсовода з активною участю екскурсантів у заході для формування розуміння, закріплення здобутих екскурсантами знань та збільшення їх інтересу до екскурсійного продукту.

У світовій практиці також розповсюджені костюмовані екскурсії, екскурсії з ігровими елементами, екскурсії-пробіжки, екскурсії на велосипедах і сігвеях, віртуальні екскурсії і показ 3D-об'єктів, спеціальні екскурсії для молоді з відвідуванням модних фестивалів, лицарських боїв, показів одягу, індивідуальні екскурсії з урахуванням потреб конкретної групи або конкретного туриста. Це може стати напрямком розвитку екологічного туризму в західних областях України для залучення нових клієнтів. Костюмовані бали-екскурсії за участю історичних персонажів дають екскурсантам можливість не тільки відчувати себе в контексті реалій іншої епохи або країни, але й навчитися старовинним танцям, традиційним бальним іграм або світському етикету.

Організація впродовж екскурсії інтерактивних вікторин, розроблених за певною темою, полегшує сприйняття історичної або іншої інформації, що робить

екскурсію більш повною та цікавою. Такі вікторини передбачають живе спілкування, можливість проявити себе під час екскурсії, перевірити свої знання і здібності. Подібні екскурсії мають перспективи для розвитку і впровадження щодо різних сегментів туристичного ринку.

Адміністраціям туристичних атракцій в західних областях України слід придбати екскурсійне обладнання, таке як аудіогіди та мультимедійні гіди, це дає змогу охопити велику аудиторію слухачів і донести туристам інформацію, впливаючи на декілька органів чуття, та викликає живі емоції. Аудіо- та мультимедійні гіди створюють можливість спілкування з групою на відстані навіть у гучному приміщенні та паралельно вести декілька екскурсійних груп.

Екскурсійне обладнання дає змогу включати в екскурсію певні додаткові елементи, такі як озвучені акторами записи театралізованих постановок з розповіддю про історичних персонажів, музику, звукові ефекти, зображення та відео для формування в екскурсантів цілісного сприйняття розповіді. Для посилення ефекту можна використовувати поряд зі звуковим супроводом і візуальним рядом наочні приклади з портфеля екскурсовода. Як було вже зазначено, кількість мов, якими володіють гіди-перекладачі, обмежена. Отже, слід звернути увагу на аудіогіди з функцією автоматичного перекладу розповіді екскурсовода на різні мови світу.

Таким чином, інноваційний складник в обслуговуванні екологічних туристів на сучасному етапі розвитку спрямовано на створення нового або вдосконалення наявного екскурсійного продукту, забезпечуючи його повну відповідність як усім стандартним вимогам якісних параметрів обслуговування, так й очікуванням потенційних споживачів. Отже, використання ефективних технічних засобів надання екскурсійних послуг має суттєвий вплив на підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Ще одним напрямком вдосконалення туристичного обслуговування екотуристів можуть стати зелені та енергоефективні будівлі. Зелені та енергоефективні будівлі – це інноваційне рішення у сфері будівництва, яке ґрунтується на екологічно стійких технологіях та спрямоване на зменшення

негативного впливу на навколишнє середовище. Однією з головних переваг зелених та енергоефективних будівель є зменшення витрат на енергію. Це досягається за рахунок використання передових технологій у галузі моніторингу та управління енергоспоживанням. Також зелені та енергоефективні будівлі оснащуються інноваційними системами освітлення, вентиляції, кондиціонування та опалення, що дозволяє значно зменшити витрати ресурсів. Крім того, зелені та енергоефективні будівлі активно використовують відновлювані джерела енергії, такі як сонячна, геотермальна та вітрова енергія [76].

Це робить їх не тільки більш екологічно чистими, а й економічно ефективнішими. Застосування зелених технологій у будівництві екотуристичних об'єктів сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля та підвищує енергоефективність, а також зацікавлює туристів до відвідування таких закладів.

Розглянемо можливі варіанти застосування інноваційних рішень та програм в екологічному туризмі в західних областях України. Так, одним з напрямків є використання екологічних засобів розміщення. В Україні цей вид послуг поки що є новим напрямком, проте за кордоном зараз еко-готелі набувають все більшої популярності. Наприклад, в Швеції таких екологічних закладів розміщення вже функціонує понад 100, в Норвегії – 50, а в Фінляндії – 20 закладів. Найбільшим «зеленим» готелем в світі є Crowne Plaza Copenhagen Towers, який розташований в Копенгагені. Так, одна з фасадних стін закладу повністю обладнана сонячними батареями (а висота будівлі становить більше 85 метрів) [79, с. 122].

Іншим приклади впровадження інновацій в процесі модернізації маршрутів екотурів є направленість на збереження екосистеми місця відпочинку. Так, наприклад, курорт Ле Же, розташований в гірськолижному франко-швейцарському регіоні Порт-дю-Солей, запропонував для відвідувачів у зимовому нововведення, що спрямовані зменшити шкоду екосистемі. Так, перш за все, було запроваджено використання екологічно чистого транспорту, розроблялись стимули для зменшення використання туристами автомобілів під час подорожей, пропонувалась заміна їх на альтернативний транспорт, зокрема:

організовано роботу підйомників й ліфтів, прокат електрокарів й електробусів тощо.

Слід зазначити, що використання екологічно чистих автобусів вже стало візитівкою курорту та є певним символом даного виду відпочинку. Вартість квитків на таких транспорт на курорті не перевищує одного долара за поїздку. Встановлення такої невисокої ціни на транспортні послуги заохочує туристів використовувати не приватні автомобілі, а громадський транспорт [80, с. 247].

З розвитком технологій та зміною споживчих переваг туризм продовжує еволюціонувати, відкриваючи нові перспективи для сталого розвитку та інновацій в діяльності національних парків західних областей України. Водночас для інформування споживачів про появу нових послуг необхідно налаштувати випуск якісного довідкового і рекламного матеріалу, де б містилася інформація щодо розробленого продукту, та презентувати регіональний екскурсійний продукт на виставкових заходах і туристичних салонах.

Як свідчать дослідження, сучасні туристи віддають перевагу придбанню турів у мережі Інтернет [81]. Адміністрації закладів та туристичних агентств слід просувати свої послуги через соціальні мережі, офіційний сайт, оптимізований під пошукові системи, регулярно доповнювати та оновлювати інформацію.

Введення тематичного онлайн-журналу, створення відео- та фотоматеріалів, що містять фрагменти проведених турів, інформацію про тематику екскурсій, які проводяться в атракціях, буде підсилювати інтерес екскурсантів, туристів та місцевого населення до пропонованих екскурсійних продуктів. Крім того ефективним стає використання крос-маркетингу шляхом взаємодії з інформаційними інтернет-ресурсами, що присвячені туристичній сфері загалом і зокрема туристичному потенціалу екотуризму в Україні.

Ще одним напрямом підвищення конкурентоспроможності екотурів є поширення фірмових сувенірів, що сприяє закріпленню відвідувачів у числі постійних споживачів та підвищенню іміджу територій. Крім того, для підвищення конкурентних переваг можливо запропонувати такі дієві

маркетингові засоби, як подарункові сертифікати на екскурсії, послуги фотографа упродовж екскурсії.

Екотуризм сприяє розвитку сільських територій, створюючи нові робочі місця та сприяючи економічному зростанню. Інноваційні рішення, такі як створення екотуристичних комплексів – це об'єкти, створені для того, щоб туристи могли познайомитися з культурою та традиціями сільської місцевості, при цьому не відмовляючись від комфорту сучасного життя. Крім того, екотуризм веде до створення нової архітектурної культури території. Екотуристичні комплекси сучасного типу вкрай різноманітні й таким чином, розвиток цього виду туризму сприяє появі нових архітектурних форм та створенню умов виникнення нових місцевих стилів, форм і масштабів. Екотуризм також сприяє соціокультурному розвитку територій. Створення екотуристичних об'єктів, що відображають місцеві традиції, культуру та історію, дозволяє зберегти та передати національну спадщину наступним поколінням. Туристи мають можливість познайомитися з місцевою культурою, ремеслами та кулінарією, розширюючи свій культурний досвід [82, с. 30].

Екскурсовод водночас є педагогом, він повинен вміти розробляти ефективну, змістовну програму, надавши цікаву і необхідну інформацію учасникам екскурсії, сформувавши певне ставлення до об'єктів екскурсійного показу. Необхідно вміти зацікавити різновікову аудиторію за короткий період часу, пробудити інтерес у слухачів для активного вивчення ними нового і невідомого. Отже, гостро стає питання підготовки та підвищення кваліфікації професійних висококваліфікованих спеціалістів, екскурсоводів та гідів-перекладачів.

Стійкість екотуризму також пов'язана із соціальною відповідальністю та залученням місцевого співтовариства. Інноваційні рішення мають враховувати інтереси та потреби місцевих жителів. Важливо створювати екотуристичні об'єкти, які не лише залучають туристів, а й приносять користь та підтримку місцевому населенню. Це може бути досягнуто через створення робочих місць,

навчання та розвиток навичок місцевих жителів, а також участь у розвитку інфраструктури та соціальних програм.

Таким чином, інноваційні технології в екотуризмі відіграють важливу роль у розвитку та стійкості галузі. Застосування розумних новітніх технологій, зелених та енергоефективних будівель та інших технологій, а також активне залучення місцевої спільноти сприяють створенню унікальних та привабливих об'єктів. Розвиток екотуризму сприяє економічному зростанню територій, збереженню національної спадщини та покращенню якості життя місцевих жителів. При цьому важливо підвищувати обізнаність населення про екотуристичні послуги в західних областях України, що є ключовим фактором у досягненні цих цілей та забезпеченні сталого розвитку екотуризму на території західних областей України.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

4.1. **Обов'язки держави, суб'єктів туристичної діяльності, туристів щодо охорони праці та забезпечення безпеки туристичних подорожей**

Охорона праці в туристично-рекреаційній сфері є надзвичайно важливою темою, яка заслуговує на детальний розгляд і дослідження. Забезпечення безпеки та належних умов праці для працівників туристичної галузі, а також гарантування безпеки туристів під час подорожей - це спільна відповідальність держави, суб'єктів туристичної діяльності та самих туристів. Лише спільними зусиллями можна досягти високого рівня охорони праці та мінімізувати ризики для життя і здоров'я людей у цій сфері.

Держава відіграє ключову роль у формуванні та реалізації політики охорони праці в туристично-рекреаційній галузі. На державному рівні мають бути розроблені чіткі нормативно-правові акти, які визначають вимоги до безпеки праці, санітарно-гігієнічних умов, пожежної безпеки, електробезпеки тощо на підприємствах туристичної сфери. Держава повинна здійснювати контроль за дотриманням цих вимог шляхом проведення регулярних перевірок та інспекцій.

Важливим обов'язком держави є також забезпечення належного рівня підготовки та навчання працівників туристичної галузі з питань охорони праці. Для цього необхідно організовувати регулярні курси, семінари, тренінги, де працівники зможуть отримати актуальні знання щодо безпечних методів роботи, використання засобів індивідуального захисту, надання першої допомоги тощо. Держава має сприяти впровадженню сучасних технологій та обладнання, які мінімізують ризики травматизму на робочому місці.

Не менш важливою є роль держави у забезпеченні безпеки туристів під час подорожей. Це передбачає розробку та впровадження стандартів безпеки для

різних видів туристичної діяльності - екскурсій, походів, сплавів, гірських сходжень тощо. Держава має контролювати дотримання цих стандартів туристичними операторами та агентствами, а також забезпечувати туристів необхідною інформацією щодо потенційних ризиків та правил безпечної поведінки.

Суб'єкти туристичної діяльності, тобто туроператори, турагенти, заклади розміщення та харчування, екскурсійні бюро несуть безпосередню відповідальність за створення безпечних умов праці для своїх працівників та забезпечення безпеки туристів, яких вони обслуговують. Вони зобов'язані неухильно дотримуватися всіх вимог законодавства у сфері охорони праці, регулярно проводити оцінку ризиків на робочих місцях, забезпечувати працівників необхідними засобами захисту, слідкувати за дотриманням правил безпеки.

Важливо, щоб на кожному підприємстві туристичної галузі була розроблена та впроваджена ефективна система управління охороною праці. Вона має включати чіткий розподіл обов'язків щодо забезпечення безпеки між керівництвом та працівниками, регулярне проведення інструктажів та навчання з охорони праці, розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань, аварій та інцидентів. Роботодавець повинен заохочувати працівників до безпечної праці та залучати їх до розробки та реалізації заходів з охорони праці.

Що стосується безпеки туристів, то суб'єкти туристичної діяльності несуть відповідальність за надання їм достовірної інформації про маршрути, програми перебування, потенційні ризики, правила поведінки, наявність необхідного спорядження тощо. Вони мають забезпечувати туристів кваліфікованими інструкторами, гідами-провідниками, які пройшли належну підготовку з питань безпеки. Засоби розміщення, харчування, транспортні засоби, що використовуються для обслуговування туристів, повинні відповідати всім вимогам безпеки.

Однак, забезпечення власної безпеки під час подорожей - це також обов'язок самих туристів. Перед поїздкою вони повинні ознайомитися з інформацією про країну перебування, її звичаї, закони, потенційні ризики для здоров'я та безпеки. Під час подорожі туристи зобов'язані дотримуватися правил безпечної поведінки, виконувати вказівки гідів та інструкторів, використовувати необхідні засоби захисту. Вони мають утримуватися від ризикованих дій, що можуть становити загрозу для них самих та оточуючих.

Туристи також повинні подбати про своє здоров'я перед поїздкою - зробити необхідні щеплення, взяти з собою ліки, які вони приймають постійно або можуть знадобитися, повідомити туроператора про наявні проблеми зі здоров'ям, що можуть вплинути на перебіг подорожі. Під час відпочинку важливо дотримуватися правил особистої гігієни, обережно ставитися до незнайомої їжі та напоїв, щоб уникнути кишкових інфекцій.

Окрему увагу слід приділити страхуванню туристів від нещасних випадків та хвороб під час подорожей. Держава має створити належні умови для розвитку туристичного страхування, а туроператори - надавати туристам повну інформацію про можливості та переваги страхування. Самі туристи повинні усвідомлювати важливість страхового захисту та обирати надійні страхові компанії з достатнім покриттям можливих ризиків.

Таким чином, забезпечення належного рівня охорони праці та безпеки в туристично-рекреаційній сфері вимагає консолідації зусиль держави, суб'єктів туристичної діяльності та самих туристів. Лише за умови чіткого усвідомлення кожною стороною своєї відповідальності та обов'язків, неухильного дотримання вимог безпеки, постійного вдосконалення системи управління охороною праці можна мінімізувати ризики та створити комфортні та безпечні умови для розвитку туризму в Україні.

Держава має забезпечити створення належної нормативно-правової бази, яка чітко регламентує вимоги до охорони праці та безпеки в туристичній галузі, а також здійснювати ефективний контроль за їх виконанням. Важливими напрямками діяльності держави мають стати підвищення рівня підготовки та

навчання працівників туристичної сфери з питань охорони праці, сприяння впровадженню сучасних безпечних технологій та обладнання, забезпечення доступності та якості туристичного страхування.

Суб'єкти туристичної діяльності повинні усвідомлювати свою відповідальність за життя та здоров'я і працівників, і туристів. Розробка та впровадження ефективних систем управління охороною праці, неухильне дотримання вимог безпеки, забезпечення працівників необхідними засобами захисту, регулярне навчання та інструктажі з питань безпеки - ось ключові заходи, які мають здійснювати туристичні підприємства. Вони також повинні надавати туристам вичерпну достовірну інформацію щодо умов подорожі, потенційних ризиків та правил безпечної поведінки.

Туристи, в свою чергу, мають усвідомлювати особисту відповідальність за власну безпеку та безпеку своїх супутників під час подорожей. Ретельна підготовка до поїздки, ознайомлення з інформацією про країну перебування, дотримання правил безпечної поведінки, виконання вказівок гідів та інструкторів, використання необхідних засобів захисту - ось що може зробити кожен турист для мінімізації ризиків. Важливо також подбати про своє здоров'я перед мандрівкою та під час неї, а також не нехтувати можливістю туристичного страхування.

Лише спільними зусиллями держави, туристичного бізнесу та громадян-туристів можна забезпечити високий рівень охорони праці та безпеки в туристично-рекреаційній сфері України. Це підвищить привабливість нашої країни на міжнародному туристичному ринку, сприятиме збільшенню туристичних потоків, розвитку внутрішнього туризму, а головне - збереже життя та здоров'я людей, задіяних у цій важливій галузі економіки.

4.2.Рекомендації щодо гарантування пожежної безпеки

Туристично-рекреаційна сфера є однією з найбільш динамічних та перспективних галузей економіки України. Щороку мільйони туристів

відвідують нашу країну, щоб насолодитися її унікальними природними та культурними пам'ятками, відпочити в комфортабельних готелях та санаторіях, скуштувати смачні страви національної кухні. Однак, забезпечення безпеки туристів, зокрема пожежної безпеки, є надзвичайно важливим завданням, від ефективності вирішення якого залежить не лише успішність функціонування туристичної галузі, але й репутація України на міжнародній арені.

Пожежі в закладах туристично-рекреаційної сфери можуть призвести до трагічних наслідків - людських жертв, значних матеріальних збитків, втрати культурних цінностей. Тому розробка та неухильне дотримання чітких рекомендацій щодо гарантування пожежної безпеки є обов'язковою умовою функціонування будь-якого туристичного об'єкта.

Перш за все, кожен заклад туристично-рекреаційної сфери - готель, санаторій, база відпочинку, музей, ресторан тощо - повинен мати розроблений та затверджений у встановленому порядку План протипожежного захисту. Цей документ має містити детальну інформацію про архітектурно-планувальні рішення будівлі, шляхи евакуації, наявні засоби протипожежного захисту (пожежна сигналізація, системи пожежогасіння, первинні засоби пожежогасіння тощо), порядок дій персоналу у разі виникнення пожежі або іншої надзвичайної ситуації.

План протипожежного захисту має регулярно переглядатися та оновлюватися відповідно до змін у законодавстві, появи нових технологій та обладнання. З ним повинні бути ознайомлені під підпис всі працівники туристичного закладу, а також проводиться регулярні практичні тренування з відпрацюванням дій на випадок пожежі.

Надзвичайно важливим аспектом гарантування пожежної безпеки є забезпечення туристичних об'єктів сучасними системами протипожежного захисту. Йдеться, в першу чергу, про автоматичні системи пожежної сигналізації та пожежогасіння, системи оповіщення та управління евакуацією людей.

Автоматична пожежна сигналізація повинна забезпечувати раннє виявлення ознак пожежі (дим, підвищення температури) та передачу сигналу

тривоги до пожежно-рятувальних підрозділів. Вона має бути встановлена у всіх приміщеннях туристичного об'єкта, особливу увагу слід приділити місцям можливого виникнення пожежі - кухням, пральням, складським приміщенням, котельням тощо.

Системи автоматичного пожежогасіння призначені для ліквідації пожежі на ранніх стадіях її розвитку без участі людини. Вони можуть використовувати різні вогнегасні речовини - воду, піну, порошок, газ. Вибір конкретного типу системи залежить від особливостей туристичного об'єкта, наявності цінного обладнання чи творів мистецтва, які можуть бути пошкоджені водою тощо.

Ще одним важливим елементом протипожежного захисту є системи оповіщення та управління евакуацією людей. Вони призначені для своєчасного інформування гостей та персоналу про виникнення пожежі та необхідність евакуації, а також для організації безпечної та швидкої евакуації з будівлі. Такі системи можуть включати звукові та світлові сигнали тривоги, гучномовці для передачі мовленнєвих повідомлень, світлові покажчики напрямків евакуації.

При проектуванні та будівництві нових туристичних об'єктів, а також при реконструкції існуючих, обов'язково мають враховуватися вимоги пожежної безпеки. Зокрема, будівлі повинні мати достатню кількість евакуаційних виходів, відповідної ширини та протяжності, які ведуть безпосередньо назовні або у безпечну зону. Двері на шляхах евакуації повинні відчинятися у напрямку виходу з будівлі. Евакуаційні шляхи та виходи мають бути завжди вільними, не захащеними меблями чи обладнанням.

Важливо забезпечити належне протипожежне розділення будівлі на пожежні відсіки за допомогою протипожежних стін, перегородок, дверей, що дозволить обмежити поширення пожежі та диму. Особливу увагу слід приділити облаштуванню та утриманню у справному стані систем протидимного захисту - димових люків, вентиляційних каналів для видалення диму.

В готелях, санаторіях, гуртожитках та інших закладах з масовим перебуванням людей обов'язковою є наявність планів евакуації на кожному поверсі. На них мають бути чітко позначені евакуаційні шляхи та виходи,

розміщення первинних засобів пожежогасіння, пожежних кранів. З планами евакуації повинні бути ознайомлені всі гості закладу.

Кожен номер готелю чи санаторію має бути забезпечений індивідуальними засобами захисту - вогнегасником, протидимовими масками. В номерах повинна бути розміщена інструкція з пожежної безпеки, в якій зазначені правила поведінки у разі виникнення пожежі, номери телефонів екстрених служб.

Надзвичайно важливу роль у гарантуванні пожежної безпеки відіграє людський фактор - рівень підготовки та обізнаності персоналу туристичного закладу. Всі працівники, незалежно від посади та стажу роботи, повинні проходити регулярні інструктажі з питань пожежної безпеки - вступний, первинний, повторний, позаплановий. Під час цих інструктажів вони мають бути ознайомлені з пожежною небезпекою закладу, наявними системами протипожежного захисту, порядком дій у разі виникнення пожежі, правилами використання первинних засобів пожежогасіння.

Особливої уваги потребує навчання персоналу, який безпосередньо відповідає за евакуацію людей - адміністраторів, портьє, охоронців, працівників служби безпеки. Вони повинні досконало знати плани евакуації, вміти швидко та ефективно організувати виведення гостей з небезпечної зони, надати допомогу людям з інвалідністю, дітям, літнім людям.

Для цього необхідно регулярно проводити практичні тренування з евакуації, максимально наближені до реальних умов. Такі тренування дозволяють виявити недоліки в організації евакуації, вдосконалити навички персоналу, перевірити справність систем оповіщення та управління евакуацією. За результатами тренувань обов'язково має проводитися детальний аналіз, розроблятися заходи щодо усунення виявлених недоліків.

Окрему увагу слід приділити забезпеченню туристичних об'єктів первинними засобами пожежогасіння - вогнегасниками, пожежним інвентарем (відра, лопати, сокири, багри тощо), пожежними щитами та стендами. Вогнегасники мають бути розміщені у легкодоступних та видимих місцях, біля

можливих осередків виникнення пожежі. Їх кількість та тип повинні відповідати вимогам нормативних документів та особливостям конкретного закладу.

Всі первинні засоби пожежогасіння мають утримуватися у справному стані, проходити регулярні перевірки та технічне обслуговування. Працівники туристичного закладу повинні бути навчені правилам використання вогнегасників та іншого пожежного інвентарю.

Важливим аспектом гарантування пожежної безпеки є дотримання правил пожежної безпеки при проведенні вогневих та інших пожежонебезпечних робіт. Йдеться про зварювальні, паяльні роботи, розігрівання бітуму та інших горючих матеріалів, користування відкритим вогнем тощо. Такі роботи мають проводитися лише у спеціально відведених та обладнаних місцях, з дотриманням усіх необхідних заходів безпеки, під наглядом відповідальних осіб.

Куріння на території туристичних об'єктів має бути суворо регламентоване та дозволене лише у спеціально відведених та обладнаних місцях. В готельних номерах, ресторанах, барах, музеях куріння повинно бути категорично заборонене. На території навколо закладу мають бути встановлені урни для недопалків, регулярно проводиться очищення території від сміття.

Особливої уваги потребує гарантування пожежної безпеки на об'єктах культурної спадщини - в музеях, історичних будівлях, дерев'яних церквах тощо. Такі об'єкти, як правило, мають значну культурну та історичну цінність, втрата яких у разі пожежі буде непоправною. Тому заходи протипожежного захисту тут мають бути максимально ефективними та надійними.

4.3 Інструкції з утримання різних видів обладнання

Туристично-рекреаційна сфера України є однією з найбільш динамічних та перспективних галузей економіки нашої держави. Щороку мільйони туристів з усього світу відвідують Україну, щоб насолодитися її унікальними природними та історико-культурними пам'ятками, відпочити в комфортабельних готелях та санаторіях, скуштувати страви національної кухні. Для забезпечення високої якості туристичних послуг та безпеки відпочиваючих надзвичайно важливим є

належне утримання та експлуатація різноманітного обладнання, яке використовується в туристичній галузі.

Сучасна туристична індустрія неможлива без використання широкого спектру технічних засобів - від простих побутових приладів до складних інженерних систем та обладнання. Це і системи опалення, вентиляції та кондиціонування повітря, електричне та сантехнічне обладнання, ліфти та підйомники, кухонне та холодильне устаткування, аудіовізуальна та комп'ютерна техніка, транспортні засоби тощо. Від надійності та безпечності функціонування цього обладнання безпосередньо залежить комфорт та самопочуття туристів, а в деяких випадках - і їхнє життя та здоров'я.

Тому розробка та неухильне дотримання чітких інструкцій з утримання різних видів обладнання є обов'язковою умовою діяльності будь-якого закладу туристично-рекреаційної сфери. Ці інструкції повинні базуватися на вимогах законодавства, державних та галузевих стандартів, правил технічної експлуатації, рекомендацій виробників обладнання.

Перш за все, кожен туристичний заклад повинен мати повний перелік наявного обладнання із зазначенням його технічних характеристик, дати введення в експлуатацію, гарантійних зобов'язань виробника, термінів проведення планових ремонтів та технічного обслуговування. На кожному одиницю обладнання має бути заведена технічна документація - паспорт, інструкція з експлуатації, журнал обліку ремонтів та технічного обслуговування тощо.

Уся технічна документація повинна зберігатися у відповідальній особі та бути доступною для перевірки контролюючими органами. Відповідальність за утримання обладнання несе керівник закладу, який своїм наказом призначає осіб, відповідальних за експлуатацію та ремонт конкретних видів обладнання.

Інструкції з утримання обладнання мають чітко визначати порядок його використання за призначенням, режими роботи, параметри технологічних процесів. В них обов'язково зазначаються вимоги безпеки, можливі несправності та способи їх усунення, а також дії персоналу в аварійних ситуаціях.

Розглянемо детальніше основні вимоги до утримання найбільш поширених видів обладнання в туристично-рекреаційній сфері.

Системи опалення, вентиляції та кондиціонування повітря (ОВК) відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні комфортних умов перебування туристів в готелях, санаторіях, ресторанах тощо. Вони повинні підтримувати оптимальні параметри мікроклімату в приміщеннях - температуру, вологість, швидкість руху та чистоту повітря.

Основними складовими систем ОВК є котли, чилери, фанкойли, припливно-витяжні установки, кондиціонери, трубопроводи, фільтри, автоматика управління та захисту. Всі ці елементи повинні регулярно оглядатися, очищуватися та замінюватися відповідно до встановлених термінів та напрацювання.

Особливу увагу слід приділяти очищенню та дезінфекції систем вентиляції та кондиціонування, адже вони можуть бути джерелом поширення інфекційних захворювань. Фільтри припливно-витяжних установок необхідно замінювати не рідше одного разу на 3-4 місяці, а при епідемічних ситуаціях - частіше. Внутрішні поверхні повітропроводів повинні піддаватися очищенню та дезінфекції не рідше одного разу на рік.

Важливим аспектом є регулярна перевірка автоматики безпеки котлів та інших теплогенеруючих установок. Зокрема, обов'язковою є наявність та справність запобіжних клапанів, систем контролю наявності полум'я, датчиків загазованості приміщень. Всі ці системи мають спрацьовувати автоматично та відключати подачу палива або електроенергії у разі виникнення аварійної ситуації.

Електричне обладнання, до якого належать системи освітлення, силові та розподільчі мережі, електроприлади та апаратура, є невід'ємною частиною інфраструктури будь-якого туристичного об'єкта. Його надійна та безпечна робота безпосередньо впливає на якість послуг та життєзабезпечення туристів.

Тому електрообладнання має відповідати всім вимогам нормативних документів щодо електробезпеки, регулярно перевірятися та обслуговуватися

відповідно до встановлених термінів. Зокрема, щороку повинні проводитися вимірювання опору ізоляції електропроводки, перевірка наявності та справності захисного заземлення або занулення, автоматичних вимикачів та пристроїв захисного відключення.

Особливої уваги потребує електрообладнання, розташоване в приміщеннях з підвищеною небезпекою ураження електричним струмом - ванних кімнатах, саунах, басейнах, пральнях тощо. Тут повинні використовуватися лише спеціальні електроприлади з підвищеним ступенем захисту від вологи та пилу, обов'язковою є наявність додаткової системи зрівнювання потенціалів.

Персонал, який експлуатує електрообладнання, повинен мати відповідну кваліфікаційну групу з електробезпеки, регулярно проходити навчання та перевірку знань. Ремонтні та профілактичні роботи можуть виконуватися лише за нарядом-допуском та після повного знеструмлення обладнання.

Ліфти та підйомники є невід'ємним атрибутом сучасних готелів та інших багатоповерхових туристичних об'єктів. Вони забезпечують комфортне вертикальне переміщення туристів та їхнього багажу, а також осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

Разом з тим, ліфти є об'єктами підвищеної небезпеки, оскільки пов'язані з ризиками падіння кабіни, затиснення пасажирів дверима, травмування при посадці та висадці. Тому до їх конструкції, монтажу та експлуатації висувуються підвищені вимоги безпеки, регламентовані відповідними нормативними документами.

Кожен ліфт повинен мати паспорт та інструкцію з експлуатації, пройти технічний огляд та отримати дозвіл на експлуатацію від органів Держпраці. Монтаж, ремонт та технічне обслуговування ліфтів може виконуватися лише спеціалізованими організаціями, які мають відповідні дозволи та ліцензії.

Не рідше одного разу на тиждень повинен проводитися огляд ліфта та перевірка роботи всіх його вузлів та механізмів - лебідки, гальмівної системи, обмежувача швидкості, дверей шахти та кабіни, системи управління та

сигналізації. Не рідше одного разу на рік виконується технічний огляд ліфта із проведенням статичних та динамічних випробувань, перевіркою точності зупинки кабіни.

Важливо, щоб в кабіні ліфта завжди були наявні та справні засоби зв'язку з диспетчером та аварійного виклику, інструкція з користування ліфтом та правила поведінки у разі його зупинки. Персонал готелю повинен бути навчений діям з евакуації пасажирів з кабіни ліфта, що зупинився між поверхами.

Кухонне та холодильне обладнання є "серцем" будь-якого ресторану, кафе чи їдальні і безпосередньо впливає на якість та безпечність страв, що подаються туристам. Воно включає в себе теплове обладнання (плити, жарочні шафи, сковороди, фритюрниці), механічне обладнання (овочерізки, м'ясорубки, тістоміси), а також холодильні та морозильні камери, шафи, столи.

Головними вимогами до утримання кухонного обладнання є забезпечення його санітарної чистоти, справності, використання за призначенням та з дотриманням вимог експлуатаційних документів. Обладнання повинно регулярно оглядатися, очищуватися та дезінфікуватися із застосуванням дозволених мийних та дезінфікуючих засобів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Розгляд підходів та трактувань до визначення сутності екологічного туризму дозволяє зробити висновок, що екологічний туризм – це сукупність форм туризму, при яких робиться свідома спроба звести до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище, надати допомогу у фінансуванні охоронюваних природних територій, створити джерела доходу для місцевого населення.

2. Міжнародний досвід організації екологічного туризму показав, що в основному екологічний вид туризму добре поширений на територіях Європи та Америки, адже саме там зосереджена велика кількість національних парків, які безпосередньо залучають туристів. На ринку міжнародного екологічного туризму є не так вже й багато різноманітних екологічних послуг, але, незважаючи на це, міжнародні національні парки залишаються в пріоритеті у туристів. Національні парки України мають досить багато різноманітних турів і намагаються залучити якомога більше туристів, але поки ще не так відомі, як міжнародні національні парки. Це пов'язано з тим, що у туристів відсутня мода на подорожі Україною, й вони вибирають для своєї подорожі інші континенти, основними з яких є Європа та Америка, й вже там безпосередньо вони організують свій відпочинок, переважно з відвідуванням національних парків.

3. Ефективність екотуризму оцінюється за допомогою системи показників. Усі показники розвитку туризму як галузі безпосередньо залежать від кількості відвідувачів (туристів, екскурсантів), оскільки саме від їхнього числа залежить обсяг споживаних ними послуг, тобто кількість коштів, які туристи витрачають за маршрутом подорожі. Слід зазначити, що типової системи показників недостатньо для оцінки потенціалу території та ефективності розвитку екологічного туризму, оскільки кожен вид туризму має свої специфічні особливості. Для повноцінної оцінки ефективності розвитку екологічного туризму на певних територіях слід враховувати, як економічні, так й неринкові

показники. Для більш точної та достовірної оцінки екотуризму на певних територіях потрібні не лише економічні та соціальні показники, а й екологічні (природні) та гуманітарні складові.

4. Західні області України є природно-географічною територією й одним з районів, що має найбільш сприятливі умови для розвитку екотуризму, що обумовлено наявністю багатих природних ресурсів, широкої площі лісів, великої кількості водних ресурсів. Крім того, в регіоні наявна досить потужно розвинена туристична інфраструктура, що також чинить сприятливий вплив на розвиток екотуризму. Дані, оприлюднені Міністерством культури України щодо загального потенціалу нерухомої культурної спадщини України, вказують на той факт, що Львівська область має високий рівень культурно-історичного потенціалу, Тернопільська область має середній рівень цього показника, а такі західні області України, як Івано-Франківська, Чернівецька, Рівненська, Закарпатська та Волинська мають досить низький рівень потенціалу нерухомої культурної спадщини.

5. Західні області України є унікальною територією для розвитку екологічного туризму з різноманітним живою природою з великим вибором рекреаційних компонентів. Унікальність природи відповідає всім вимогам організації екологічного туризму. В регіоні зосереджені ландшафтні, геологічні, історико-археологічні, архітектурні, ботанічні пам'ятки природи, які є значною науковою і рекреаційною цінністю. Природа західних областей – це національне надбання України, яке може бути використано для розвитку екологічного туризму.

6. В західних областях України особливого розвитку набули такі види екологічного туризму, як науковий туризм: туристичними об'єктами в таких турах виступають природні території, що особливо охороняються (поширені такі екотури в національні парки з метою дослідження флори (на території росте 1105 видів судинних рослин, з яких 95 є раритетними, що занесені в Червону книгу України, 4 види рослин занесені до Європейського Червоного списку, а 3 – до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи) та фауни

(zareєстровано 188 видів хребетних тварин й 600 – безхребетних. Зоогеографічною специфікою є те, що в гірську систему не проникають ряд рівнинних видів. Крім того, в західних областях України сформований специфічний комплекс бореально-тайгових й гірських видів хребетних, які не зустрічаються на прилеглих територіях, а деякі є ендеміками (з обмеженим ареалом проживання), які стають об'єктом дослідження, як українських, так й зарубіжних науковців; тури історії природи (організуються територією національних парків західних областей України, наприклад: Хата-гражда, Санаторно-курортні заклади міжвоєнного періоду, Костел Успіння Пресвятої Діви Марії, Ресторан «Гуцульщина», Пам'ятник польській королеві Ядвізі, Віадуки Ворохти, що приваблюють туристів зі всього світу); пригодницький екотуризм (альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський та пішохідний туризм, водний, лижний, гірськолижний туризм). Перелічені види екотуризму не охоплюють повністю весь спектр напрямків екотуризму в західних областях України, мотивованих відвідуванням природних територій, адже адміністрації окремих територій розробляють нові маршрути та намагаються організувати цікавий туристам подієвий туризм (в західних областях України проходять фестивалі, велопробіги, екомарафони та інші).

7. Основними видами негативного впливу екотуризму на екологію навколишнього середовища західних областей України є: забруднення водних ресурсів; забруднення повітря; берегова ерозія; надмірне використання природних територій (ліси, гірські схили, озера); руйнування природних територій внаслідок розміщення туристських об'єктів. В той же час, існує багато позитивних ефектів від організації екологічного туризму, зокрема: покращення екології регіону; розвиток інфраструктури; підвищення екологічної культури місцевих жителів; підтримка та захист природних ресурсів. Отже, необхідним стає формування ефективної регіональної стратегії та вироблення політики, направленої на розвиток сталого екологічного туризму в західних областях України, що буде відповідати пріоритетам охорони територій та розвитку регіону.

8. В Україні є ціла низка різних проблем, які стають на заваді досягненню швидкого розвитку туристичної сфери загалом та екологічного туризму в західних областях України, зокрема. Крім військових дій та прямої загрози життю та бізнесу, в Україні відсутні стандарти й технічні регламенти, що гармонізовані з європейськими, зокрема й в сфері стандартизації туристичних об'єктів й вимог до об'єктів туристичної інфраструктури. Організація інфраструктурного й інформаційного устрою таких об'єктів зараз не відповідає наявним сучасним стандартам та вимогам. Крім того, існує проблема застарілості матеріально-технічної бази в сфері екологічного туризму й курортів, зокрема й недостатнє або таке, що не відповідає новітнім стандартам забезпечення санаторно-курортних закладів тощо.

9. Розвиток екологічно чистих видів туризму в західних областях України передбачає розвиток у таких напрямках: пішохідний туризм: прокладання екологічно чистих стежок та маршрутів для пішоходів; велотуризм: розробка маршрутів для велосипедистів, які прокладаються через природно збережені райони та виключають транспортні засоби з двигунами; організація екскурсій з екологічною настановою, де провідники надають інформацію про місцевий екосистем та важливість їхнього збереження; сприяння розвитку фототуризму, що дозволяє туристам залишати невеликий екологічний слід, але отримувати задоволення від фотографування природних краєвидів; туризм з використанням джерел відновлюваної енергії; сприяння будівництву кемпінгів та еко-готелів, які використовують енергозберігаючі технології та практикують відповідальний стиль господарювання; впровадження програм екологічної освіти для туристів, щоб підвищити свідомість про важливість збереження природи; розробка заходів для захисту вразливих екосистем та видів, які можуть постраждати від туризму; соціальна взаємодія: взаємодія з місцевим населенням та врахування їхніх потреб у розвитку екологічно чистого туризму, забезпечуючи робочі місця та підтримку місцевої економіки.

Застосування сталих практик управління туризмом дозволяє забезпечити збалансований розвиток та збереження природи. Розвиток екологічно чистих

видів туризму в західних областях України може допомогти зберегти природну красу регіону, залучити туристів та забезпечити сталий розвиток місцевих спільнот.

10. Впровадження в діяльність інноваційних технологій та програм в процесі формування турів у напрямку екологічного туризму буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності західних областей України на ринку екотуристичних послуг. Екологічні тури з елементами інновації повинні створюватися з урахуванням природних, історичних і адміністративних особливостей регіону, наявного попиту на екотуристичний продукт, рівня туристичної інфраструктури, стану доріг, наявності необхідних фахівців, можливості залучення інвестицій. Застосування розумних новітніх технологій, зелених та енергоефективних будівель та інших технологій, а також активне залучення місцевої спільноти сприяють створенню унікальних та привабливих об'єктів.

11. Розвиток екологічного туризму здатний надати значний негативний вплив, зокрема, й на соціально-економічні показники в регіоні, й на екологічні, оскільки такі показники як зростання кількості туристів, не раціональне використання природних ресурсів, а також будівництво об'єктів інфраструктури та інші види діяльності, які пов'язані з туризмом, можуть негативно впливати на природне середовище.

12. З метою мінімізувати негативні екологічні наслідки масового туризму в західних областях України, на нашу думку, необхідним стає вжиття таких заходів: розроблення та реалізація низки проекологічних заходів, направлених на вдосконалення туристичної інфраструктури в регіоні: встановлення та модернізація систем очищення стічних вод в закладах розміщення туристів (в туристичних комплексах, на базах відпочинку, в місця значної концентрації індивідуальних засобів розміщення); упорядкування, контроль й забезпечення стійкості маршрутів, піших шляхів, здійснення протиерозійного облаштування на гірських трасах й під'їзних гірських дорогах тощо; детальне опрацювання екологічної компоненти при реалізації інвестиційних проектів

щодо розбудови середніх та великих туристичних комплексів, забезпечення моніторингу й контролю стану навколишнього середовища на етапах будівництва, експлуатації й подальшого функціонування туристичних об'єктів та комплексів.

Таким чином, розвиток екотуризму сприяє економічному зростанню територій, збереженню національної спадщини та покращенню якості життя місцевих жителів. При цьому важливо підвищувати обізнаність населення про екотуристичні послуги в західних областях України, що є ключовим фактором у досягненні цих цілей та забезпеченні сталого розвитку екотуризму на території західних областей України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Київ: Альтерпрес, 2017. С. 5-10.
2. Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій. *Екологічні науки*. 2017. № 2. С. 119–129.
3. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Вип. 9. С.203-212.
4. Бондар Ю., Легінькова Н. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України»*. Збірник наукових праць. Кропивницький. ЛА НАУ, 2019. С. 338-346.
5. Бойко В. О., Ключник А. В., Півньова Л. В. Зміцнення конкурентоспроможності підприємств екологічного (зеленого) туризму. *Вісник Херсонського Національного Технічного Університету*. 2020 №3. С. 213-222.
6. Зінько Ю.В., Шевчук О.М. Екотуризм у національних природних парках Західної України. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2018. 239 с.
7. Смирнов І.Г. Екологічний туризм і його роль у зереженні навколишнього середовища. Київ, 2021. 73 с.
8. Кузьменко О. Екологічний туризм: поняття та особливості організації. *Схід*. 2018. № 2. С. 68.
9. Любонько Т. В. Формування організаційно-економічного механізму розвитку екологічного туризму. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. С.18.
10. Мазур С.А., Прилуцький А.М. Екологічний туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. с.29
11. Виговський Л. А., Виговська Т. В. Екотуризм як засіб формування екологічної свідомості та культури особистості. *Університетські наукові записки*. 2021, № 3 (81), С. 8-22.

12. Бардаш С., Черниш Д. Сутність екологічного туризму та його зміни в умовах сталого розвитку. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. №(152). С. 482-488.
13. Герасименко В. Г. Концепція сталого розвитку туризму: етапи становлення і сучасний зміст/ Зб. наук. праць “Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи”. Вип. 1. Київ: Тонар, 2017. С. 17–23.
14. Замула І. В., Кирилюк Д. Р. Розвиток екологічного туризму в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*, 2023. № 2(104), 3–9.
15. World Tourism Organization (UNWTO). International Tourism Highlights. 2019. URL : https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf (дата звернення: 18.10.2024)
16. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Київ: Альтерпрес, 2017. С. 5-10.
17. Туризм і довкілля. Лекції.Ком. URL : <https://bit.ly/3kcK25w> (дата звернення: 19.10.2024)
18. Кубай Д. Екологічні аспекти сучасного розвитку туризму. *Вісник Львів. університету*. Сер. : Міжнародні відносини. 2018. Вип. 24. С. 142–146.
19. Брич В. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30, № 4. С. 23–30.
20. Голод А.П. Екологізація туристичної діяльності в контексті забезпечення сталого розвитку регіону Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матер. II туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 листопада / А.П. Голод. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2017. Т. 1. С. 86–88.
21. Любіцева О.О., Сташук К. Розвиток екологічного туризму в Україні. *Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / Ред. кол.: С.І. Іщук (відп. ред.) та ін. К.; 2020. Вип. 53. с.189 - 196.*
22. Кузьменко О. Екологічний туризм : поняття та особливості організації. *Схід*. 2018. № 2. С. 68-71.

23. Тимчук С. Екологічний туризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 1. С. 35-41.
24. Ржепецька Н. М. Екологічний туризм як засіб збереження навколишнього середовища. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 15. С. 103-111.
25. Савіцька О.П., Савіцька Н.В. Погребняк Л.В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Випуск 15. С. 122-128.
26. Посохов І. С., Сагайдачна А. В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2019. Вип. 9. С. 203-212.
27. Тарасова В. В., Нестерчук І. К., Ковалевська І. М., Осіпчук А. С. *Географія туризму: Екологічний туризм: підручник*. Житомир, 2021. 252 с.
28. Бордун О. Ю. *Формування та оптимізація геопросторової системи туристичних потоків: міжнародний, національний, регіональний та локальний рівні : монографія*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 344 с.
29. Габчак Н.Ф., Дубіс Л.Ф, Мельник А.В., Чир Н.В. *Екологічний туризм на природоохоронних територіях Закарпатської області*. Ужгород, 2018. 671 с.
30. Паньків Н. Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30, № 3. С. 71-76.
31. Новицька С. Р. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. : Географія. 2017. № 2. С. 164-169.
32. Мілінчук О.В. Туризм на природоохоронних територіях України. *Електронний науковий журнал «Приазовський економічний вісник»*. 2017. Вип. 5(05). С.67-71.

33. Дутчак С. Проблеми використання природних національних парків у туристсько-рекреаційній діяльності та варіанти їх розв'язання. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 304: Географія. Чернівці: Рута, 2016. 208 с.
34. Смаль В. В., Смаль В.І. Світовий досвід розвитку екологічного туризму. *Український географічний журнал*. 2020. № 4. С. 58-64.
35. Гладинець Н. І. Інноваційні методи управління підприємствами туристичної індустрії, як важлива складова економічного зростання. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 120-річчю НУБіП України «Актуальні проблеми наук про життя та природокористування». Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. К., НУБіП, 25–27 квітня 2018. С. 35–40.
36. Коваленко О.В. Інноваційні процеси – ключовий фактор розвитку туризму. *Ефективна економіка*. 2020. №12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2596> (дата звернення: 20.10.2024).
37. Джанджугазова Є.А. Маркетингові технології у туризмі: маркетинг туристських територій. Київ: Лібра, 2019. 208 с.
38. Кухто А.А. Інновації у сфері гостинності та туризму. *Економіка та менеджмент інноваційних технологій*. 2019. № 7. С. 246-257.
39. UN Tourism. UNWTO. URL : <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 20.10.2024).
40. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2024).
41. Туристичний барометр України. URL : https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html (дата звернення: 20.10.2024).
42. Глядіна М.В. Зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку екологічного туризму. II міжнародний конгрес «Інформатизація рекреаційної і туристичної діяльності: перспективи культурного та економічного розвитку. Трускавець, 23-28.05.2020 р. с.190-193.

43. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти. Регіональні екологічні проблеми: Збірник. наук, праць. К., 2019. с. 45-50.
44. Замула І. В., Кирилюк Д. Р. Розвиток екологічного туризму в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2(104). С. 3–9.
45. Лебедєв, І. В. Сталий розвиток туризму : досвід Європейського Союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць*; за ред. : М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет, 2018. №3 (67). С. 162–173.
46. Бакурова Г. В., Очеретін Д.В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. Збірник наукових праць. у 3-х томах. Т. III. Дніпропетровськ: ДНУ. 2020. Вип. 183. С. 617-622.
47. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. Херсон: Айлант, 2014. 344 с.
48. Тарасова В.В. Нестерчук І.К. Ковалевська І.М. Осіпчук А.С. Географія туризму: екологічний туризм. Житомир, 2021. 252 с.
49. Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку: функціональний, галузевий і регіональний вектори : монографія. / Шкарлет С. М. та ін. Київ : КондорВидавництво, 2015. 316 с.
50. Управління регіональним розвитком туризму : навч. посіб. Семенов В.Ф. та ін. Одеса : Одеський державний економічний університет, 2011. 225 с.
51. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. Стеченко Д. М. та ін. (за ред. Д. М. Стеченка). Київ : Знання, 2012. 455 с.
52. Забуранна Л. В., Кулік А. В. Конкурентостійкість підприємств сільського зеленого туризму: теорія, механізм формування та управління. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 292 с.
53. Хомік О. О. Менеджмент у туризмі : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Одеса, 23–24 листопада 2017 р.) Одеса : ОДАБА, 2017. С. 501–504.

54. Західна Україна — туристичний путівник Вікімандри. URL: <https://uk.wikivoyage.org/wiki> (дата звернення: 25.10.2024).

55. Зінько Ю. Екологічні аспекти рекреаційно-туристичної діяльності в Українських Карпатах. Екологічна ситуація в Карпатах: на початку XXI століття : сучасний стан і шляхи вирішення проблем : Матеріали міжнар. конф. Львів, 2013. С.56-64.

56. Алешугіна Н. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства : навч. посіб. Н. О. Алешугіна, О. В. Барановська, М. О. Барановський [та ін.]. Чернігів : Вид-во ЧНТУ, 2015. – 492 с.

57. Мархонос С. М. Діагностика забезпечення туристичними ресурсами регіонів України. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2020. № 3 (11). С. 86-90.

58. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління. URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 26.10.2024).

59. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022. URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect-european-tourism> (дата звернення: 26.10.2024).

60. Туристичний барометр. URL : <http://www2.unwto.org> (дата звернення: 26.10.2024).

61. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.10.2024).

62. Офіційний сайт Національної туристичної організації. URL: <https://ntoukraine.org> (дата звернення: 27.10.2024).

63. Офіційний сайт ГО «Асоціація готелів та курортів України» (UHRA). URL: <https://ring.org.ua/edr/uk/company/43851744> (дата звернення: 28.10.2024).

64. Основні результати діяльності Державного агентства розвитку туризму в 2023 році. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3821292-osnovni-rezultati-dialnosti-derzavnogo-agentstva-rozvitku-turizmu-v-2023-roci.html> (дата звернення: 28.10.2024).

65. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-regionah> (дата звернення: 28.10.2024).

66. У 2023 році податкові надходження від туристичної галузі України вийшли на довоєнний рівень. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-podatkovi-nadhodzheniya-vid-turistichnoyi-galuzi-ukrayini-viyshli-na-dovoienniyy-riven> (дата звернення: 28.10.2024).

67. Результати онлайн-опитування щодо подорожей Україною під час війни. Державне агентство з розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/zvidki-ukrayinci-berut-nathnennya-na-podorozhi-pidchas-viyni> (дата звернення: 28.10.2024).

68. Ставська Ю. В. Інфраструктурні чинники розвитку індустрії гостинності у сфері екологічного туризму на Закарпатті. *Причорноморські наукові студії*. 2021. Вип. 61. С. 79–87.

69. Табенська О., Прилуцький А. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-37>

70. Шуканова А. А., Федій О. А., Шуканов П. В. Особливості пристосування до умов пандемії суб'єктів туристичної діяльності. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18/2021. С. 19–24.

71. Закон України «Про туризм» від 15.09.2020 № 1076-IX.. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z950324?an=476467>(дата звернення: 29.10.2024).

72. Нікітенко К. Розвиток екотуризму в Україні: потенціал та проблеми. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. (15). С. 259–263.

73. Максимів Л.В., Тимошенко Л.Є. Розвиток екологічного туризму в українських Карпатах: соціо-економічний контекст. *Міжнародний науково-виробничий журнал*. 2021. №4. С. 240 – 276.

74. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <https://kurort.gov.ua/bez-kategoriyi/strategiya-rozvytku-turyzmu-ta-kurortiv-na-period-do-2026-roku/> (дата звернення: 29.10.2024).
75. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №23. С.29-31.
76. Бабарицька В. К., Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг. Понятійно-термінологічні основи. Сервісне забезпечення турпродукту. Київ : Альтерпрес, 2018. 286 с.
77. Коваленко О.В. Інноваційні процеси – ключовий фактор розвитку туризму. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2596> (дата звернення: 29.10.2024).
78. Екологічний туризм на зеленій планеті. URL : <http://ecotourizm.net/>(дата звернення: 29.10.2024).
79. Гладинець Н. І. Застосування інноваційних методів управління підприємствами туристичної галузі. Матеріали II Всеукраїнської конференція викладачів, здобувачів вищої освіти і молодих учених конференції «Сучасні проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі». Одеса, 14 квітня 2017. С. 41–43.
80. Джанджугазова Є.А. Маркетингові технології у туризмі: маркетинг туристських територій. Київ: Лібра, 2019. 208 с.
81. Кухто А.А. Інновації у сфері гостинності та туризму. *Економіка та менеджмент інноваційних технологій*. 2019. № 7. С. 246-257.
82. Джанджугазова Є.А. Маркетингові технології у туризмі: маркетинг туристських територій. Київ: Лібра, 2019. 208 с.
83. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №23. С.29-31.

84. Атлас об'єктів ПЗФ України. Перелік об'єктів природно-заповідного фонду України в розрізі областей. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-spisok.html> (дата звернення: 28.10.2024).

85. 10 найкращих національних парків України. URL: <https://tsn.ua/tourism/10-naykraschih-nacionalnih-parkiv-ukrayini-352097.html> (дата звернення: 28.10.2024).

86. Методичні рекомендації до виконання, оформлення та захисту кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти спеціальності 242 Туризм ступеня вищої освіти Магістр заочної форми навчання / О.М. Крупа та ін. Львів: Львівський національний університет природокористування, 2023. 50 с.